

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra filosofie
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Anglický jazyk – Humanitní studia

ŽIVOT A SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ROMŮ
V MINULOSTI A SOUČASNOSTI

**LIFE AND SOCIAL STATUS OF ROMANIES IN
THE PAST AND PRESENT**

Bakalářská práce: 12 – FP – KFL - 136

Autor:
Jana HRŮZKOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Jana Jetmarová, PhD.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
72	0	0	0	28	1 CD

V Liberci dne: 25.4.2012

Čestné prohlášení

Název práce: Život a sociální postavení Romů v minulosti a současnosti
Jméno a příjmení autora: Jana Hrůzková
Osobní číslo: P07000234

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Bakalářskou práci zpočátku vedla Mgr. Holá, která z důvodu odchodu na mateřskou dovolenou nemohla pokračovat a vedení práce převzala PhDr. Jana Jetmarová.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 25.4.2012

Jana Hrůzková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Marii Holé za inspiraci při volbě tématu této práce a za pomoc s nasměrováním práce. Dále bych chtěla vyjádřit svoji vděčnost za neformální, vstřícný a trpělivý přístup a inspirativní konzultace PhDr. Janě Jetmarové, která ochotně převzala vedení mé práce po Mgr. Holé. Největší poděkování patří především mé rodině, která mi byla v průběhu celého studia nesmírnou oporou.

Anotace

Bakalářská práce zabývá specifiky života romské menšiny na území České republiky a podrobněji zachycuje situaci romského obyvatelstva od roku 1918 až po současnost. Hlavní pozornost je soustředěna především na obecnou charakteristiku sociokulturního zakotvení Romů ve většinové společnosti. Práce staví do kontrastu tradiční a současný život Romů. Hlavní použitou metodou je analýza literárních pramenů.

Klíčová slova

Rom, historie Romů v České republice, romský holokaust, migrace, asimilace, integrace, tradiční život Romů, romská rodina, romipen, rituální čistota, rozptyl, sociální vyloučení, nezaměstnanost, lichva, diskriminace, romská identita, ghetto.

Annotation

Bachelor's thesis is dealing with specific lifestyle of Roma minority in the Czech Republic with special regard to situation of Roma people since 1918 up to present times. Main attention is focusing on general characteristics of social and cultural background of Roma people within the Czech majority. The thesis puts traditional and contemporary life of Roma people in contrast. Main method is analysis of literary sources.

Key words

Roma, history of Roma people in Czech republic, holocaust of Roma people, migration, assimilation, integration, traditional life of Roma people, Roma family, romipen, magic thinking of Roma people, ritual cleanness, dispersion, social exclusion, unemployment, usury, discrimination, Roma identity, ghettos.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Původ Romů.....	10
3. Migrace do Evropy.....	12
4. Příchod Romů do Čech.....	13
5. Romové mezi světovými válkami.....	17
6. Romský holokaust.....	19
7. Poválečná situace.....	22
8. Některá specifika tradičního života Romů.....	28
8.1 Rodina.....	29
8.2 Romipen - romství.....	30
8.3 Manželství.....	31
8.4 Děti.....	32
8.5 Religiozita a magické myšlení Romů.....	32
8.6 Rituální nečistota.....	35
8.7 Černá vs. bílá.....	36
8.8 Hudba.....	36
8.9 Ústní lidová slovesnost.....	37
8.10 Způsoby obživy.....	38
8.11 Bydlení.....	39
9. 60. léta.....	40
10. Situace po roce 1968.....	43
11. 70. léta.....	44
12. Romové po roce 1989.....	46
13. Současnost.....	52
13.1 Integrovaní politika.....	52
13.2 Demografický vývoj.....	53
13.3 Současná romská rodina.....	55
13.4 Romství.....	56
13.5 Sociální vyloučení.....	57
13.6 Bydlení.....	58
13.7 Nezaměstnanost.....	60
13.8 Nelegální práce, dluhy a lichva.....	61
13.9 Sociální dávky.....	62
13.10 Vzdělání.....	63
13.11 Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013.....	64
13.12 Vztahy romské menšiny a majoritního obyvatelstva.....	66
13.13 Politická a kulturní emancipace Romů.....	67
14. Závěr.....	69
Seznam použitých zdrojů.....	70
Monografie.....	70
Sborníky.....	71
WWW dokumenty.....	71

1. Úvod

Prvotním impulzem k napsání této bakalářské práce byla snaha alespoň částečně nahlédnout do života Romů a vytvořit si pro sebe obraz prostý nánosu předsudků, mylných předpokladů, zbrklých závěrů ovlivněných médii a romantizujících představ o romské menšině. Volba samotného tématu byla logickým vyústěním potřeby poodhalení příčin změn, které vedly k situaci, ve které se Romové v České republice nachází v současné době.

Nesmírná komplexnost tématu určila charakter této práce, která je pokusem o obecný pohled do problematiky změn v životě a sociálním postavení Romů v České republice. Záměrem práce je především upozornit na některé specifické rysy života Romů s přihlédnutím k historickému vývoji, kterým Romská menšina u nás procházela od roku 1918 až do současnosti. Cílem práce je metodou analýzy pramenů odhalit dopady jednotlivých kroků integrační politiky na současnou situaci Romů v České republice. Práce se pokusí na kontrastu tradičního a současného života Romů dokázat, že zejména násilná asimilace 60. až 80. let zanechala romskou menšinu ve stavu naprosté závislosti na integrační politice státu až do současné doby.

Kapitola o původu Romů má informativní charakter a slouží k vytvoření rámce, do kterého jsou pak zasazovány další podrobnější poznatky a informace vycházející z pramenů specializujících se na danou tematiku. V žádném případě si práce neklade za cíl navrhnout možná řešení situace Romů v České republice. Text mozaikovitě nastiňuje témata, která by mohla být dále podrobně rozvedena.

Při psaní práce byla použita tištěná odborná literatura, zejména studie, které byly publikovány jako součásti sborníků s romskou tematikou. Dále bylo využito několika odborných monografií, které se podrobněji věnovaly některým vybraným jevům v souvislosti s romskou tematikou. Autory příspěvků i monografií byli renomovaní čeští a slovenští odborníci, zabývající se tematikou Romů. V neposlední řadě je třeba zmínit internetové zdroje, které souvisely s postupy vlády České republiky ve vztahu k Romům.

V rámci úvodu je nutné vyjasnit některé pojmy užívané v této práci.

Rom

Pokud budeme chápat definici Roma jako nositele specifické kultury, která je označována jako romská. Půjde o jedince, který žije podle komplexu určitých hodnot a principů sociální organizace daného systému. Kulturou je zde míněno fungování nějaké společnosti, jejíž hodnoty, normy, jazyk, způsob řešení problémů jsou do jisté míry stále aktivní v čase. Současně jednotlivci, kteří jsou označováni jako nositelé nějaké kultury mohou z ní svým chováním do značné míry vybočovat. Celkový obraz romské kultury je obtížné získat z důvodu silné vnitřní fragmentovanosti romského obyvatelstva a různosti projevů romské kultury.¹

Další definice pojmu Rom by mohla vycházet ze sebeidentifikace. Cítím se být Romem, tedy jsem Rom. Poslední výsledky sčítání lidu uvedené v kapitole 13.2 a odhady skutečné velikosti romské populace jasně ukazují na rozpor v tom za co se romští jedinci považují a k jaké národnosti se hlásí. Romství zde není považováno za to samé jako romská národnost. Vycházet tedy při pokusu o definici výrazu Rom z pojetí sebeidentifikace Romů by bylo zavádějící.²

Za Roma je často považován jedinec vykazující nějaké vnější antropologické rysy, které okolí Romům připisuje. Tyto zvnějšku připsané atributy romství existují pouze v myslích lidí, protože nic takového jako romský antropologický typ neexistuje.³

V textu je použito pojmenování Rom, které je společným etnonymem – tedy vlastním pojmenováním.⁴ Označení cikán, tak jak je používáno v textu v některých

1 MORAVEC, Š. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: JAKOUBEK, Marek. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 11-69. ISBN 80-86898-76-8. S. 13-15

2 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 15, 16

3 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 17

4 DAVIDOVÁ, E. Mezigenerační změna: ke ztrátě dvou generací Romů v uplynulém půlstoletí: (v důsledku poválečné migrace a asimilačních tlaků v 50.-80. letech 20. století). In: JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, c2009, s. 238-266. Etnologická řada, sv.Č.1. ISBN 978-80-7325-178-9. S. 240

dobových citacích, s malým prvním písmenem, má negativní konotaci danou jeho pravděpodobným vznikem z označení sekty Athinganoi, k jejímž členům byli Romové přirovnáváni.⁵

Romská menšina

Vnímání Romů jakožto jednodušské skupiny, která vykazuje určité shodné rysy, je způsobem jakým se majorita vyrovnává s faktickou nepostižitelností tématu. Vnímají se sami Romové jako jednodušská skupina? Z výsledků různých studií a dotazníkových akcí je zřejmé, že ne. Vnitřní struktura romské menšiny, tak jak jí chápeme my, je značně roztržštěná. Navzdory tomu, že jde fakticky o nepřesný termín, je zde pro jednoduščnost používáno právě toto označení romské populace žijící u nás.

Dělení Romů

V souvislosti s výše uvedenou vnitřní fragmentovaností romské menšiny je nutné věnovat se také dělení Romů. Vzhledem k tomu, že cílem práce je obecná charakteristika změn týkajících se romské menšiny, není na místě zabývat se do detailu systémy členění romského obyvatelstva. Pro potřeby této práce postačí stručně popsat skupiny Romů, které se nejvýznamněji podílely na utváření současné podoby romské menšiny u nás.

Největší skupinu Romů, žijících v současné době u nás tvoří tzv. slovenští Romové (servike Roma), kteří do Čech migrovali ze Slovenska zejména v prvních dvou dekádách po skončení II. světové války. Šlo převážně o Romy žijící na Slovensku usdlým způsobem života v tzv. romských osadách. Do skupiny tzv. slovenských Romů jsou zpravidla zařazováni i tzv. maďarští Romové (ungrike Roma), kteří se od slovenských Romů lišili používáním maďarského dialektu romštiny a také tmavší barvou pleti.⁶ V souvislosti s tzv. slovenskými Romy se často zmiňuje tzv. kultura romských osad, jejíž hodnoty, normy a specifika jsou popsány v 8. kapitole o tradičním životě Romů.

Další méně početnou skupinou jsou olašští Romové, kteří se sami označují jako valchike Roma, což je pojmenování odvozené z Valachie, části dnešního Rumunska.

⁵ viz. kapitola 2. Původ Romů, s. 11

⁶ PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, 2004, 183 s. ISBN 80-866-2107-3. S. 18-22

Olašští Romové představují skupinu, která i v současné době zachovává značný odstup vůči majoritě i vůči ostatním Romům. Jejich společenství je charakteristické lpěním na hodnotách a tradicích, které se zakládají na absolutním respektu vůči autoritě mužských vůdců - „králů“. Olašští Romové používají vlastní romský dialekt.⁷

Skupina českých a moravských Romů se v důsledku holokaustu stala nejméně početnou částí romské populace. Pro tuto skupinu byla v předválečném období typická postupná, přirozená integrace do většinové společnosti.⁸

Za zcela zvláštní skupinu lze označit skupinu tzv. německých Romů (sinti Roma), kteří sami sebe označují výhradně jako Sinty. Sintové udržují svůj jazyk, tradici vnitřních soudů, a specifický hodnotový systém.⁹

Na tomto místě je důležité je upozornit na fakt, že výše uvedené členění je tzv. neromským členěním. Romové se mezi sebou rozlišují především na základě dodržování rituální čistoty, což je koncept, který existuje u všech zmíněných skupin Romů. U olašských Romů panuje přesvědčení o vlastní nadřazenosti nad ostatními skupinami a to právě z důvodů jejich odlišných pravidel dodržování rituální čistoty¹⁰, o které podrobně informuje kapitola 8.6. Podstatu vlastního romského dělení ilustruje kapitola o původu Romů, ve které lze nalézt historické kořeny fragmentované vnitřní struktury romské menšiny u nás.

2. Původ Romů

Informace o původu Romů jsou dosud neúplné, nejasné a existuje množství různých hypotéz a různých verzí o jejich historickém původu. V romské kulturní historii nelze nalézt žádné původní písemné prameny, jejichž autory by byli sami příslušníci romského etnika. Veškeré historické materiály vycházely z pozorování a popisů příslušníků majoritních národů, se kterými se Romové setkávali nejčastěji při restriktivních a represivních akcích. Romská slovesnost obsahuje celou řadu pověstí, ve kterých je popisován vznik světa a původ Romů. Neurčité náznaky historických prvků v těchto pověstech ovšem nelze s jistotou odlišit od bohaté obrazotvornosti.¹¹

7 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 22

8 DAVIDOVÁ, E., pozn. 4, s. 241

9 DAVIDOVÁ, E., pozn. 4, s. 242

10 JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Vyd. 1. Praha: BMSS-Start, 2004, 317 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0. S. 49-53

11 HORVÁTHOVÁ, J. Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 15-23.

Obecně rozšířenou teorií je, že příslušníci romského etnika pochází z Indie. Etnický původ Romů byl odvozen od lingvistického zkoumání fonetického základu společného evropského romského označení *rom* se sanskrtským výrazem *domba a s* moderním indickým výrazem *dom* nebo *dum*, což je označení společenství kmenů. V sanskrtu nese toto slovo význam *člověk nižší kasty žijící se hudbou*. Hláska „d“ ve slově *Dom* se postupně změnila na „r“ a ze slova *Dom* se tak vyvinulo slovo *Rom*, což je výraz, kterým se dnes označuje většina Romů žijících v Evropě.¹² Příslušníci indických domských kast jsou dnes považováni za nejbližší příbuzné Romů a jejich život a kultura vykazují mnoho shodných prvků s romskou kulturou. Členové těchto kast si i dnes obstarávají obživu provozováním řemesel, která byla typická pro romský tradiční způsob obživy (např. kovářství, kotlářství, košíkářství, výroba cihel, provozování hudby a výroba hudebních nástrojů, předvádění cvičené zvěře, loutkoherectví, obchodování s dobytkem). Dalším shodným znakem obou těchto kultur je na jedné straně úplná absence uchovávání rodové historie v písemné podobě a na druhé straně velmi rozvinutá ústní lidová slovesnost.¹³

Migrace prapředků dnešních Romů z Indie probíhala v několika vlnách. Prvopočátky migrací sahají až do pravěku, pokračují na konci 3. století př. n. l. a v 5. století n. l., což ukazuje na dlouhodobý proces, který byl zřejmě reakcí na válečné tlaky a nájezdy Peršanů, Arabů a Osmanských Turků.¹⁴ Předkové Romů pravděpodobně odcházeli z Indie jako odštěpky různých kast. Indická kasta tzv. džátí je přísně endogamní rodovou skupinou, která se zabývá specifickou profesí. V rámci dané kasty jsou striktně určena a vymáhána pravidla, povinnosti, dodržování náboženských praktik, pravidla čistoty a nečistoty a také zákaz vykonávání určitých profesí. Druh profese určuje společenský status kasty. Například profese vyžadující velkou fyzickou námahu byly vždy v Indii hodnoceny jinak než v Evropě. Fyzická, těžká práce byla považována za špinavou, podřadnou, tedy za práci, která si nezaslouží projevy úcty.¹⁵

Přestože si migrující skupiny musely osvojit celou řadu zvyků a podléhaly společenskému tlaku zemí, ve kterých postupně získávaly své pevné místo

ISBN 80-85956-14-4. S. 15

12 KENRICK, D. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1. české vyd. Překlad Helena Berková. V Olomouci: Univerzita Palackého, c2003, 79 s. Interface. ISBN 80-244-0589-X. S. 19

13 HORVÁTOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Člověk v tísní o.p.s. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 6

14 DANIEL, B. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, 199 s. ISBN 80-706-7395-8. S.37

15 HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Můžeme se domluvit*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta UP, 1993, 117 s. ISBN 80-706-7355-9. S. 21, 22

v ekonomickém systému tím, že nabízely specializované služby a zboží, zachovaly si i bez písemných záznamů a jednotného jazyka svoji identitu.¹⁶ „*Jejich identita a kultura však nehledě na celkové změny zůstala i nadále ostře vyhraněna proti kultuře gadžů, kteří je obklopovali a na nichž ekonomická existence Cikánů závisela. Nesnili o zaslíbené zemi, na indické předky v průběhu staletí zapomněli a o svou historii skutečně příliš zájmu neprojevovali. Tuto práci po staletích přenechali gadžům, kteří se někdy přímo posedle vrhají do pátrání po jejich minulosti a odhalují jejich původ.*“¹⁷

Zkoumání postupu migrujících obyvatel Indie je z velké části předmětem srovnávací lingvistiky. Ze zjištěných výsledků je možné vyčíst, jak dlouho tito lidé strávili v jednotlivých zemích, kterými procházeli. Podobnost některých slov a četnost výskytu převzatých slov ukazuje, jak dlouho se předkové Romů zdržovali na území perské říše – dnešního Íránu. Na svých dalších cestách se dostali do Arménie a výskyt slov řeckého původu v romštině ukazuje, že se předkové Romů zdržovali na území řeckého impéria, které zasahovalo až do západní části Arménie. Odchod do Cařihradu (dnešního Istanbulu), hlavního města říše, potom nabízel možnost příležitostné obživy a byl cestou do Evropy. V Cařihradě byli předkové Romů označeni jako tzv. Athinganoi (Athingané), což byl název jedné sekty kacířů.¹⁸ Z názvu této sekty se později vyvinulo nejrozšířenější označení Romů v Evropě: Cikán. Označení Athingan bylo od počátku silně negativně zabarvené a to se přeneslo i na výraz Cikán, který je dnes pro většinu světové romské populace výrazem s negativní konotací.¹⁹

3. Migrace do Evropy

Za možnou příčinu další migrace do Evropy lze označit snahu uniknout velké morové epidemii, která decimovala v roce 1347 Cařihrad. Další vlny migrujících putovaly do Evropy na přelomu 14. a 15. století a byly způsobeny snahou uniknout válečným konfliktům a nalézt bezpečí.²⁰

Z konce 14. století lze najít v různých pramenech zprávy o přítomnosti Romů na Balkáně i v Uhrách. Na Balkáně jsou z této doby zmínky v archivech, které ukazují na to, že s romskou populací bylo nakládáno jako s levnou pracovní silou. Romové

16 FRASER, Angus M. *Cikáni*. Překlad Marta Miklušáková. Praha: Lidové noviny, 1998, 374 s. Dějiny národů. ISBN 80-710-6212-X. S. 41

17 FRASER, Angus M., pozn. 16, s. 40

18 KENRICK D., pozn. 12, s. 50

19 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 11

20 KENRICK D., pozn. 12, s. 50

vyplňovali mezeru mezi vládnoucí třídou a mezi rolníky. Jejich kovozpracovatelské umění (kovářství, zámečnictví, cínařství) bylo ceněné. V té době žili Romové v létě ve stanech a v zimě v tzv. zemnicích, které si vykopávali v lesích poblíž vesnic. Romové se postupně stali majetkem, se kterým mohlo být nakládáno jako s věcí a stali se naprosto závislími na svých pánech.²¹ V Uhrách se Romové objevují na počátku 15. století a dále migrují na západ. Vůdcové těchto na západ pronikajících skupin přebrali označení podobná feudálním titulům a tím například ze slova vojvoda vznikl výraz vajda jako výraz pro romského vůdce.²² Důvodem k pronikání Romů na západ byly turecké výboje na Balkáně. Německý císař a český a uherský král Zikmund vydal tzv. ochranné glejty, které sloužily Romům jako dokumenty umožňující usazení v jakékoli vesnici, zaručovaly jim ochranu před útoky zvenčí, a ochranu před vyháněním ze země. Přestupky v rámci svého společenství mohli řešit vajdové, čímž Romové získali po několika stoletích nevolnického života jistá práva a svobody. Z tohoto důvodu jsou Zikmundova privilegia tak významná a Romové se prokazovali těmito glejty ještě o 100 let později.²³

Hlavním přínosem Romů v oblasti materiální kultury byla jejich výjimečná schopnost vyrábět pomocí starých technik různé zemědělské náčiní, meče, nože, kopí, sekery a další potřebné předměty. Romové obzvláště vynikali v kotlářském řemesle, kdy s malou kovadlinou a jednoduchými nástroji byli schopni za studena vypracovat měď do jakékoli podoby. Uvolněný způsob života Romů, který tolik kontrastoval se svázaným životem feudálního člověka, byl inspirací pro celou řadu umělců, kteří nechali svoji tvorbu ovlivnit volností, svobodomyšlností a svéráznou romskou hudbou.²⁴

4. Příchod Romů do Čech

O přítomnosti Romů na českém území existují záznamy z přelomu 14. a 15. století. Konkrétní záznam je z roku 1416, kdy jeden starý letopisec zaznamenal jejich průchod českými zeměmi. Další záznam lze nalézt v úředních knihách města Znojma, kde je v roce 1417 poznámka o poskytnutí almužny skupině Romů procházející městem.²⁵

21 FRASER, Angus M., pozn. 16, s. 52-54

22 HORVÁTHOVÁ, J., pozn. 11, s. 17

23 DANIEL, B., pozn. 14, s. 46-49

24 DANIEL, B., pozn. 14, s. 68, 69

25 NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 123 s. Dějiny a kultura, sv. č. 17. ISBN 978-807-3251-512. S.7

V záznamech z této doby je zřejmé, že neexistovalo jednotné označení pro Romy. Romové byli označováni jako Cikáni (anglicky Gypsies, španělsky Gitanos) nebo Egyptané.²⁶ Domněnky o egyptském původu pravděpodobně „přižívovali“ sami Romové, protože tato egyptská verze, ve které Romové vystupovali jako kající křesťanští poutníci, kteří kdysi odmítli poskytnout nocleh prchající Panně Marii s Ježíškem a s Josefem, zlepšovala jejich postavení v novém prostředí. Dalším pravděpodobným vysvětlením může být fakt, že někteří Romové přicházeli do Evropy z Malého Egypta, což bylo území na západním pobřeží Peloponéskeho poloostrova.²⁷

V 16. století začínají proti Romům zasahovat vládní programy. Ferdinand I. Habsburský vydal v letech 1545 a 1549 dokumenty tzv. mandáty, které nařizovaly Romům odevzdání zbraní a přikazovaly jim opuštění českých zemí. Hlavním důvodem k vydání těchto mandátů byly obavy z tureckého vyzvědačství, protože antropologicky i mentálně odlišní Romové vzbuzovali nedůvěru většinového obyvatelstva. Dalším pravděpodobným důvodem byla snaha feudální hierarchie vymýtit jevy, které oslabovaly společnost založenou na církevních hodnotách. Kočovní způsob života, hádání z ruky, drobné krádeže, pověřčivost a pozůstatky hinduismu byly považovány za společensky nebezpečné.²⁸

Pronásledování Romů na nějakou dobu ustalo, ale další zhoršení situace přišlo po roce 1645, kdy jak uvádí Daniel: „*...jsou i v českých zemích Cikáni hubeni jako divoká zvěř.*“²⁹ Po třicetileté válce (1618-1648) se uvolnily veškeré síly k soustředěnému vládnímu postupu proti Romům, kteří se v době válečného konfliktu ve velkých počtech přesouvali na česká území z oblasti Balkánu. Císař Leopold I. v roce 1697 vydal dekret, kterým postavil všechny Romy žijící ve všech císařských zemích mimo zákon. (Romové byli označeni jako „vogelfrei“ neboli lidé, kteří mohou být svobodně zastřeleni jako ptáci.³⁰) Pokud byli Romové souzeni, muži dostávali nejvyšší tresty a na ženách byly uplatňovány zohavující tresty. Další dekret císaře Karla VI. z roku 1721 ukládal nejvyšší tresty i ženám a dospívajícím dětem. Od počátku 18. století byly na hranicích římskoněmecké říše umístěny výstražné cedule, na kterých bylo vyobrazeno, jaké tresty čekají Romy, kteří i přes zákaz do země vstoupí. Romové,

26 DANIEL, B., pozn. 14, tamtéž

27 HORVÁTHOVÁ, J., pozn. 11, s. 16, 17

28 DANIEL, B., pozn. 14, s. 74, 75

29 DANIEL, B., pozn. 14, s. 83

30 NEČAS, C., pozn. 25, s. 20

kteří měli zakázaný přístup do většiny Evropských zemí, se stali psanci. „*Majoritní společnost pro ně v této době představovala úhlavního nepřítele.... Tak se postupně budovaly základy hluboké nedůvěry romské minority k vládoucí společnosti. Za této vypjaté situace se konstitovala romská komunita jako rodovými svazky pevně provázaná skupina. Romové obklopeni nepřátelským prostředím museli být naprosto soběstační a navíc akceschopní, aby se v případě ohrožení mohli rychle přesunout do bezpečí... Jednotlivec sám o sobě neznamenal nic, sílu nacházel i čerpal z kolektivu, ve kterém měl každý své místo; každý člen byl potřebnou a nedílnou součástí celku.*“³¹

Teprve za panování Marie Terezie došlo k podstatným změnám v přístupu k Romům. Šlo o první pokus řešit situaci Romů konstruktivně. V roce 1761 se začal realizovat asimilační program, který zahrnoval území Uher a částečně Moravy. Podstatou asimilace bylo omezení kočování a budování kolonií, ve kterých by se měli Romové usazovat. Hlavním cílem bylo „přeměnit“ Romy na rolníky. Jedním z prostředků mělo být i užívání označení novomaďar, novorolník, novoosadník a nahrazování romských jmen běžnými neromskými. Romům bylo zakázáno užívat romštiny a nosit tradiční oděv. Instrukce vajdovství byla nadále také nežádoucí. Romové byli nuceni vyznávat katolickou víru a řídit se jejími zásadami, jako bylo například uzavírání církevních sňatků. Romské děti musely absolvovat povinnou školní docházku a přísně se dbalo i na dodržování hygienických podmínek. Dlouhá léta represí a bezútěšného „bloudění“ z místa na místo byla realizací tohoto programu částečně kompenzována. Bohužel, nový zcela pragmatický přístup této ve skutečnosti násilné asimilace, který více méně postrádal jakékoli humánní aspekty, způsobil, že změny neměly dlouhého trvání. V započatých snahách Marie Terezie se snažil pokračovat i její syn Josef II., jehož nařízení se ve větší míře dotkla už i území Moravy. V roce 1784 byly usazeny romské rodiny v 18 moravských a 2 slezských obcích.³²

V době největšího úsilí o začlenění Romů do tehdejší společnosti byla sebrána celá řada vědeckých poznatků z oblasti historie, filologie a etnografie, které byly přístupné veřejnosti. Evangelická lycea přijímala studenty z romských rodin a v roce 1796, byl Michalem Farkašem sepsán první trojjazyčný slovník. Doba osvícenství zcela nepochybně osvobodila Romy od neustálé hrozby násilí a fyzické likvidace a přinesla

31 HORVÁTHOVÁ, J., pozn. 11, s. 20, 21

32 HORVÁTHOVÁ, J., pozn. 11, s. 37, 38

Romům mnohá pozitiva, ale zároveň se potvrdilo, že situaci není možné řešit represemi a zákony, které ve své podstatě nezaručovaly Romům žádná skutečná práva a svobodu.³³

Zcela specifický vývoj zaznamenali Romové na Moravě. Kde docházelo k trvalému usazování zejména díky šlechtickým rodům Kouniců a Lichtensteinů, které zajistily tolerování Romů na svém panství a povolení k trvalému pobytu. Šlo většinou o romské rodiny živící se kovářstvím a výrobou předmětů běžné denní potřeby jako například nožů, řetězů, pantů a zámků na vrata, hřebíků, háků atd. Tito „moravští Romové“ se snažili „držet“ u vrchnosti, protože se tak mohli vyhnout pronásledování. Podmínky usazeného života s sebou přinesly i potřebu přeorientovat se na různé další potřebné profese, protože tradiční řemesla nestačila uživit všechny romské rodiny. To bylo příčinou stále intenzivnějšího prolamování izolace a přivykání si na majoritní společnost.³⁴

Období národního obrození, uvolnění společenského a kulturního rozvoje přineslo i Romům uvědomění si osobní svobody a značné množství romských rodin putovalo ze Slovenska do českých zemí. V této době je také zřejmá snaha národních buditelů pomoci Romům v upevňování vědomí vlastní identity prostřednictvím romštiny. Vzniká celá řada článků a podrobných studií o životě, zvycích a jazyku Romů. Svobodomyšlný duch Romů a prostá radost ze života je patrnou inspirací v dílech známých českých umělců jako například Karla Hynka Máchy, Boženy Němcové, Mikoláše Alše a dalších.³⁵

Přelom 19. a 20. století a novelizace domovského zákona otevřela otázku příslušnosti Romů, která způsobila nemalé problémy mezi jednotlivými obcemi, které se snažily romských osadníků všemožně „zbavit“. Ačkoli Romové žili řádným životem v souladu s příslušníky většinové společnosti, *„byla převážná většina Romů v Českých zemích i na Slovensku trpěna jako nutné zlo, s nímž nepořídila nic ani léta milosrdenství, ani staletí štvanic, razií a pronásledování. První světová válka zastihla tedy téměř všechny Romy ve strašlivé nevědomosti, zaostalosti a lhostejnosti k otřesným válečným událostem.*³⁶

33 DANIEL, B., pozn., 14, s. 97, 100

34 DANIEL, B., pozn. 14, s. 105-108

35 DANIEL, B., pozn. 14, s. 19, 20, 114-116

36 DANIEL, B., pozn. 14, s. 123

5. Romové mezi světovými válkami

Období po skončení I. světové války je z hlediska vývoje romské populace obdobím, ve kterém v Čechách a zejména na Slovensku vznikaly nové romské osady zejména v důsledku rychlého populačního růstu. Nově vzniknuvší kolonie zbudované při okrajích vesnic a menších měst byly sužovány nedostatkem možností obživy a z toho pramenící velmi nízkou životní úrovní. Většinové obyvatelstvo zastávalo negativní postoj vůči Romům, což vedlo k sociálnímu a kulturnímu vyloučení ze společnosti. Situace v Čechách se lišila tím, že se zde Romové častěji přemísťovali, aby si zajistili obživu při sezónních nebo příležitostných pracích i drobnějšími krádežemi. Vzhledem k nekontrolovatelnému pohybu Romů po Čechách vydaly úřady v roce 1921 „úpravu stíhání cikánů“, což byl dokument, který mimo jiné ukládal trest za "potulku", dále zapovídal obcím přidělovat Romům domovskou příslušnost a také hrozil zabavením osobního majetku včetně koní a povozů. Romové tak byli vlastně přímo označeni za živel neschopný se přizpůsobit životu většinové společnosti. Podřízené, neplnoprávné postavení romské menšiny se i v dalších letech prohlubovalo a tak se tehdejší vláda v roce 1927 rozhodla řešit situaci návrhem zákona, který měl vyřešit "*tzv. Cikánskou otázku*".³⁷

Tento Zákon o potulných cikánech č. 117, vznikl zejména jako politická reakce na všeobecně protiromskou náladu, která se šířila společností jako výsledek medializování soudních procesů s Romy na východním Slovensku. Je nutné zdůraznit, že zákon nebyl namířen proti Romům, ale proti tradičnímu způsobu jejich života, proti kočování a potulce. Ve výsledku byli zákonem postihováni i lidé, kteří k Romskému etniku nepatřili, protože výrazem "cikán" byli označováni i "*tuláci, zloději i podvodníci rozličného původu*".³⁸ Pod pojem "potulní cikáni" spadali také Romové, kteří žili část roku usedle a cestovali za prací. Zákon například ukládal, že Romové u sebe nesmí držet žádné zbraně, že kočovní Romové mohou tábořit pouze v rodinných tlupách, že přenocovat mohou jen na místech určených starostou či policejním úřadem. Obce, do kterých měli potulní Romové zakázaný přístup, mohly být určeny vyššími úřady. Zákon mimo jiné ukládal vydání tzv. cikánské legitimace každému Romovi staršímu 14 let. Legitimace obsahovala osobní údaje, ale i otisky prstů. Tyto legitimace nebyly vydávány pouze kočovným Romům, ale ve výsledku všem Romům – kočovným,

37 DANIEL, B., pozn. 11 s. 125, 126.

38 HORVÁTOVÁ, J. *Kapitoly z dějin Romů. Člověk v tísní* o.p.s. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 43

polousedlým i usedlým, což učinilo evidenci značně nepřehlednou a prakticky nepoužitelnou.³⁹ „Cikánská legitimace“ obsahovala kromě osobních údajů a popisu držitele legitimace i otisky prstů. Pravomoc k vydání legitimace měla zastupitelstva a obecní rady, což často způsobilo, že legitimace byly přidělovány i Romům, kteří žili usedle. Obce tak nemusely těmto Romům udílet domovské právo.⁴⁰ Na základě úředního rozhodnutí mohli být Romové kdykoli lékařsky vyšetřeni, ostříhání, dezinfikováni, izolováni či odvedeni do léčebných ústavů. Dále mohly být Romům odebírány děti a to buď do ústavní péče či do péče náhradních rodin.⁴¹ Zákon se tímto sporným nařízením pokusil vyřešit nevyhovující podmínky pro řádnou výchovu a vzdělání, které měly romské děti, jejichž rodiče žili kočovným způsobem života. Otázku vzdělání dětí se snažili řešit i sami Romové. Na Podkarpatské Rusi v Užhorodu byla v roce 1926 postavena první škola pro romské děti. Další romské školy dále vznikaly i v Košicích, Levoči a Štítniku.

Dále se Romové pokoušeli o trvalé usazení v obcích, zejména proto, aby svým dětem zajistili vzdělání a celkově lepší životní úroveň. Toto snažení ze strany Romů o nalezení svého místa ve většinové společnosti bylo víceméně neúspěšné. Většinovému obyvatelstvu ani samotným Romům se nedařilo odstranit vzájemné předsudky, a tak bylo harmonické soužití prakticky nemožné. Romové se tedy usazovali na okrajích obcí, kde se vytvářely osady, které nepříslušely pod správu obcí. Romští obyvatelé těchto osad byli faktickými bezdomovci, jejichž děti nemohly a vlastně ani nemusely navštěvovat školu. Nedostatek vzdělání a negramotnost ještě více prohlubovaly sociální a společenskou izolovanost Romů a z osad se postupně stávala uzavřená romská ghetta.

Situace na jižní Moravě byla specifická tím, že se zde Romům často podařilo získat domovské právo. Prakticky to znamenalo povinnou školní docházku pro romské děti a bezprostřední soužití s neromským obyvatelstvem. Toto soužití významně pomohlo k bourání stereotypních názorů majoritního obyvatelstva na své romské sousedy. Na Moravě se také pohybovali polokočovni tzv. olašští Romové, kteří si zajišťovali obživu vykonáváním tradičních řemesel, jako bylo například brusičství nebo kovářství. Na Slovensku se Romové živili hlavně sezónními pracemi na statcích nebo jako dělníci na stavbách, v lomech nebo tradiční ruční výrobou.⁴²

39 DANIEL, B., pozn. 14, s. 128

40 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 43

41 DANIEL, B., pozn. 14, s. 130

42 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 40 -41

Samostatnou kategorií mezi Romy tvořili romští primáši – houslisté, kterým bylo díky obecně váženému postavení a majetku dovolováno stavět si domy ve městech⁴³. Integrace této skupiny do neromské společnosti znamenala, že se Romové museli zbavit svých kulturních specifik, což přirozeně vedlo k přerušení vazeb s rodovou komunitou. Asimilace se zde ve svém důsledku prokázala jako nevhodný způsob řešení vztahů Romů a většinové společnosti.⁴⁴

6. Romský holokaust

V období před vypuknutím II. světové války se situace Romů vyhrocuje. Romové jsou v Německu v roce 1935 označeni za jedince druhé kategorie.⁴⁵ V roce 1937 se berlínský Výzkumný ústav pro rasovou hygienu a biologické vyšetřování obyvatelstva zabýval pseudovýzkumem, který měl dokazovat, že tzv. asociální chování Romů je dědičné. Na základě systému antropologických znaků byli Romové izolováni od neromské společnosti a internováni ve speciálně vybudovaných romských táborech na území Německa a Rakouska. Účelem těchto táborů byla izolace, sterilizace a následná likvidace romského etnika. Z fašistického Německa, Rakouska i z území Sudet proudily od poloviny třicátých let do vnitrozemí Československa rodiny prchajících Romů. Reakce neromské společnosti na nárůst počtu Romů vyústily do otevřené protiromské nálady. Po německé okupaci v roce 1939 a oddělení Slovenské republiky bylo vyhlášeno trvalé usídlení všech kočujících osob. Trvalé usazení mělo proběhnout do konce ledna roku 1940. Neuposlechnutí nařízení bylo trestáno zařazením do pracovních kárných táborů.⁴⁶

Počet Romských obyvatel žijících na území Čech a Moravy před vypuknutím II. světové války byl zhruba 6000 osob. Soupisy kočujících osob byly velmi nepřesné a není tedy možné s určitostí stanovit počet kočujících Romů.⁴⁷

Tlak ze strany protektorátní vlády se nadále stupňoval, a tak bylo v březnu 1942 vydáno „nařízení o preventivním potírání zločinnosti“. V praxi znamenalo

43 DANIEL, B., pozn. 14, s. 131

44 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 42

45 ŠOTOLOVÁ, Eva. Příchod Romů do Evropy. In: *Romové--reflexe problému: soubor textů k romské problematice*. Vyd. 1. Praha: Pastelka, 1997, s. 52-94. ISBN 80-902439-0-8. S. 61

46 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 43-45

47 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 19

neomezenou moc kriminální policie, která mohla uvalit vazbu na časově neomezenou dobu všem „asociálním živlům“, což se nevztahovalo pouze na romskou menšinu. Uvěznění nebylo podmíněno kriminální činností, ale mohlo mít i čistě preventivní charakter. Zatčení jedinci byli umisťováni do sběrných táborů, které se vytvořily z původních pracovních kárných táborů.

Protektorátní výnos z roku 1942 „o potírání cikánského zlořádu“ je na rozdíl od březnového nařízení o potírání zločinnosti namířen přímo na romské obyvatelstvo. V rámci vykonání tohoto výnosu byl proveden soupis, který zahrnoval všechny osoby romského původu nad 14 let. „Cikánské legitimace“ kromě kočujících Romů obdrželi i Romové usedlí, kteří museli odevzdat své občanské legitimace a vyměnit je za „cikánské“.⁴⁸

Na území Protektorátu Čechy a Morava byl zřízen kárný pracovní tábor u obce Lety u Písku (1940) a v Hodoníně u Kunštátu.⁴⁹ V kárných pracovních táborech měli být soustředováni jedinci „štítící se práce“. Tyto pracovní tábory byly původně zřízeny pro internaci dospělých mužů, kteří byli po vykonání trestu propuštěni. Z celkového počtu mužů internovaných v pracovních táborech tvořili Romové asi jen pětinu. Příkaz k internaci Romů do sběrných táborů byl vydán v červenci 1942 z Berlína. Pracovní tábory se v srpnu roku 1942 změnilly na sběrné, tzv. „cikánské tábory“, do kterých byli umisťováni jedinci na základě vnějších antropologických znaků. Do sběrných táborů tak začaly být soustředovány celé rodiny Romů včetně nezletilých dětí a dětí ze smíšených manželství. Tábory měly sloužit jako mezistanice na cestě do vyhlazovacího tábora v polské Osvětimi, kde mělo dojít k tzv. „konečnému řešení cikánské otázky“. Do sběrného tábora v Letech a do Hodonínského tábora byli umístěni Romové, kteří představovali pro společnost rizikovější skupinu. Druhou skupinu tvořili Romové, kteří pracovali a vedli tzv. „spořádaný život“. Podmínky v „cikánských táborech“ byly bezprostředně po jejich otevření neúnosné. Romové byli zbaveni veškerého majetku hned po příjezdu do tábora. Rodiny byly rozděleny. Muži, ženy a děti bydleli odděleně v dřevěných „boudách“, jejichž kapacita byla mnohonásobně překročena.⁵⁰

48 HORVÁTOVÁ, J., pozn 11, s. 45-46

49 MIKO, V., *Skvrna Evropy*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009, 80 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-826-4 (BROŽ.). S. 13

50 HORVÁTOVÁ, J., pozn 11, s. 46, 47

V důsledku těžkých nucených prací, minimálních přidělů jídla a naprosto nevhodných ubytovacích podmínek vypukla tyfová epidemie, která měla za následek nemalé ztráty na životech. Pořádek v obou sběrných táborech zajišťovali čeští četníci. Velitel letského tábora Josef Janovský, pod jehož vedením v táboře vypukla tyfová epidemie, byl shledán odpovědným za katastrofickou situaci, kterou způsobilo především rozkrádání přidělů jídla četnickým personálem a zhoršení hygienických podmínek způsobených mnohonásobným překročením kapacity tábora. Janovský byl odvolán a po skončení války s ním proběhl soud. V roce 1948 lidový soud Janovského zprostil obžaloby. Nikdo z dalších dozorců nebyl v poválečných letech hnán k odpovědnosti za obzvláště hrubé a surové zacházení.

Koncem roku 1942 byla Heinrichem Himmlerem, říšským vůdcem SS, nařízena deportace Romů do vyhlazovacího tábora.⁵¹ Romové byli transportováni do speciálně vytvořeného rodinného cikánského tábora v polské Osvětimi. Do těchto transportů již byli zařazováni všichni Romové bez výjimky, tedy i dříve uvedená skupina tzv. „spořádaně žijících Romů“. Nikdo neměl být ušetřen. V období od jara 1943 do července 1944 byla do Osvětimi deportována většina Romů žijících na území protektorátu. V srpnu 1943 byl sběrný tábor v Letech u Písku uzavřen. Letským sběrným táborem za jeho existenci prošlo 1309 osob a více než 1300 osob prošlo táborem v Hodoníně u Kunštátu. 326 Romů, z toho 241 dětí zahynulo v Letech a 207 Romů zahynulo v Hodonínském táboře. Situace v „cikánském táboře“ Osvětim - Březinka (německy Auschwitz - Birkenau) byla otřesná. Kromě hladu, hroživých hygienických podmínek a nemocí byla další příčinou umírání Romů i selekce k pokusům dr. Mengeleho, který si pro své pseudovědecké pokusy na lidech vybíral přednostně dvojčata a těhotné ženy. Nejmasovější vraždění Romů v Osvětimi proběhlo 2. a 3. srpna 1944, kdy bylo v důsledku postupující fronty zavražděno přes 3000 osob (zejména starých lidí a matek s dětmi). V Osvětimi zahynulo na 5000 Romů, což byla většina, která byla deportovaná z protektorátu. Celé početné romské rodiny byly zlikvidovány, a tak se do Čech a na Moravu po skončení války vraceli již jen jednotlivci.

„Romové byli nacisty programově likvidováni jako nevyhovující etnikum, jehož údajná patologičnost tkvěla v antropologickém základu. Z toho důvodu byl při

51 MIKO, V., pozn 49, s.16, 18, 30

deportacích „cikánů a cikánských míšenců“ do koncentračních táborů způsob života konkrétních Romů již nepodstatný.“⁵²

7. Poválečná situace

II. světová válka znamenala pro vývoj a postavení Romů ve většinové společnosti významný předěl. Původní česká a moravská romská menšina byla v důsledku vyhlazovací politiky nacistického Německa rozprášena a z koncentračních táborů se vracely pouze desítky rodin.

Značná část většinového obyvatelstva neměla se soužitím s Romy žádnou zkušenost. Romské osady a rodiny žijící usedle se vyskytovaly především na jižní a jihovýchodní Moravě. Situaci na Moravě si nelze idealizovat, protože i zde žili Romové na okraji společnosti. Nicméně, moravští Romové zejména díky častějším kontaktům s většinovým obyvatelstvem v důsledku těsných pracovních vztahů, uzavírání smíšených manželství a pravidelné školní docházky romských dětí byli „tolerováni“ a docházelo zde k pozvolné integraci do většinové společnosti. Významné osobnosti romské menšiny pocházely právě z rodin tzv. moravských Romů.

Ve 20. století museli Romové s postupnou industrializací společnosti opustit vykonávání tradičních řemesel, jako bylo například kovářství. Práci postupně nacházeli zejména jako pomocní dělníci na stavbách či jako nádeníci při sezónních pracích.

V prvních letech po válce začínají do Čech migrovat skupiny slovenských Romů. Největší příliv byl pak zaznamenán v padesátých letech. Sociokulturní tradice života slovenských Romů byla diametrálně odlišná od života českých a moravských Romů, což bylo dáno především životem na převážně zemědělském slovenském venkově. Slovenští Romové měli ke svým většinovým sousedům vazby, které se upevňovaly celá staletí. Romové i zde vždy patřili k nejchudším z nejchudších, žili v nuzných podmínkách osad na okrajích vesnic, ale pro vzájemné soužití s majoritou bylo typické vyměňování služeb za službu. Kromě směny tradičních řemeslných výrobků ženy a děti pomáhaly při polních pracích nebo v domácnosti a muži zajišťovali hudbu na vesnických zábavách a svatbách. Romové byli za tyto služby odměňováni potravinami a obnošeným šatstvem. Postupná industrializace se nevyhnula ani Slovensku, a tak se i slovenští Romové museli začít živit jako nádeníci a příležitostní

52 HORVÁTOVÁ, J., pozn 11, s. 46, 47, 49

dělníci. Situace se pro slovenské Romy zásadně změnila s příchodem nacismu. Hlinkovy gardy vypalovaly romské osady, muži byli internováni v pracovních táborech, Romům byl zakazován přístup do města. Ani konec války však neznamenal pro slovenské Romy žádné zlepšení jejich životní situace.⁵³ Na Slovensku bylo v té době *„na tři sta romských osad. Mnoho z nich si Romové slepili, z čeho se dalo, když je za války vyhnali gardisté z obcí. V osadách byly otřesné poměry, nesrovnatelně horší než před válkou. Ubohé chatrče - někde splácané z nepálených cihel, někde skloubené z kmenů a větví mladých habrů či buků – stěny vyboulené nebo prohnuté jako rachitické nožičky a bříška podvyživených dětí, které v nich bydlely, střechy záplatované z lepenky a starých rezavých plechů... V mnoha osadách nebyly studny a lidé pili vodu přímo z potoka.... Ale co bylo horší než materiální bída, bylo to, že ti hladoví, špinaví, nemocní, zavšivení, negramotní lidé po pěti letech neustálého strachu, nejistoty, šikanování a týrání o sebe přestali dbát a bylo jim všechno jedno, protože poznali, že žádné jejich přání nemůže být vyslyšeno a každá jejich snaha je marná... Po osadách se válely kosti, odpadky, fekálie, protože vyhnanství z civilizace ničilo v lidech pocit domova a zodpovědnosti k domovu.“*⁵⁴

Počet Romů na Slovensku byl tehdejšími úřady odhadován na 70 000 osob, z nichž většina žila ve východním Slovensku. Vzhledem ke stále se zhoršující životní situaci volili Romové cestu do Čech jako naději pro znovuvybudování domova a nalezení obživy. Kromě slovenských Romů (Servika Roma) migrovali do Čech i maďarští Romové (Ungrika Roma), kočující tzv. olašští Romové (Vlachika Roma) a zejména tzv. Lovare, což byli původně obchodníci s koňmi. Romové přicházející z území Slovenska mířili převážně do pohraničí vylidněného v důsledku nuceného odsunu německého obyvatelstva. Migrace Romů neprobíhala pouze spontánně, ale také jako reakce na náborové akce českých státních orgánů, které měly za úkol přivést do Čech zdecimovaných válkou dostatek pracovních sil potřebných k obnově země. Romové se kromě pohraničních oblastí soustřeďovali zejména do oblastí větších měst s rozvinutým průmyslem, kde pracovali především v železářských závodech, kamenolomech, ve stavebnictví, v pískovnách a cihelnách.

53 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 18 - 21

54 LACKOVÁ, E. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Vyd. 2. Překlad Milena Hübschmannová. Praha: Triáda, 2002, 270 s. Delfin (Triáda). ISBN 80-861-3847-X. S. 184

Životní podmínky slovenských Romů byly i v Čechách značně neutěšené. Romské dělníky následovala do nového působiště zpravidla celá rodina a to s sebou přineslo velký problém s ubytováním. Nikdo také neřešil zdravotnické zajištění, bezpečnost nebo školní docházku romských dětí. Poválečné ministerstvo vnitra se snažilo nekontrolovatelnou živelnost situace zvládnout vydáním nařízení k celostátnímu soupisu Romů, které se uskutečnilo v srpnu 1947. Soupis vykázal 16 752 osob romského původu. Bohužel tento soupis nelze považovat za úspěšný a data z něj pocházející za věrohodná, neboť soupis nezaznamenal přítomnost všech romských obyvatel na našem území.⁵⁵ Romové zařazení do soupisu dostali tzv. evidenční listy namísto svých občanských legitimací, byly jim sňaty otisky prstů (i dětem) a byli automaticky zařazení do databáze kriminální služby, která měla nad Romy trvale dohlížet.⁵⁶

Roky bezprostředně po válce jsou obdobím hledání přístupu k řešení tzv. „cikánské otázky“. Silící bezradnost státní správy a útočně medializované konflikty, vedly k návrhu zřízení sběrných středisek, kde by se koncentrovali pro práci „nezpůsobilí“ Romové. „*Návrh počítal s vytvořením trojstupňového systému pracovních táborů, z nichž první měly být diagnostické, druhé rodinné převýchovné a třetí – kárné – pro rodiny nenapravitelných*“.⁵⁷ Návrh nebyl vládou schválen pro svůj protiprávní a protiústavní charakter.

K formálnímu zrovnoprávnění Romů s většinovým obyvatelstvem došlo až v roce 1950, kdy přestal platit „zákon o potulných cikánech“ z roku 1927. Byl to první zásadní krok, který učinili představitelé komunistického režimu v otázce řešení problematiky Romů. Další pokusy zorientovat se v nastalé situaci a vyvodit praktické důsledky pro fungující integrační politiku vůči romské minoritě jsou charakterizovány tápáním, zásadní neznalostí situace a zkreslenými informacemi o kultuře Romů.

V průběhu 50. let se Romové usazovali v lokalitách menších měst a vesnic, ale hlavním cílem byly lokality, které mohly nabídnout dostatek pracovních příležitostí. Ve velkých průmyslových městech (Praha, Brno, Ústí nad Labem, Most, Plzeň, Ostrava) se začali Romové koncentrovat ve velkých počtech. Romové, původně zvyklí na zcela

55 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6. s. 22, 25-26, 30

56 HAIŠMAN, T., Romové v Československu v letech 1945-1967: Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 137-182. ISBN 80-902260-7-8. S. 144

57 HAIŠMAN, T., pozn. 56, s. 141

odlišné životní podmínky, charakteristické zejména svou izolovaností od majoritní společnosti a pevnou hierarchií vnitřních sociálních vztahů, přicházeli denně do styku s novými dosud neznámými jevy jako například elektrické spotřebiče, koupelny, plyn, klíče atd. Logická tendence sdružovat se v početných skupinách, které zaručovaly pocit jistoty v novém prostředí, přirozeně vedla ke vzniku ghett. Nedostatek prostředků, finančních i materiálních a zejména neznalost zvláštností způsobu života Romů vedl k tomu, že úřady nebyly schopny motivovat Romy k tomu, aby se rychle adaptovali v novém prostředí. Příliv rodinných příslušníků, kteří následovali romské muže do nového působiště, nebyl nikterak organizován. Rodiny byly usazovány v nevyhovujících chátrajících objektech, kde byly veškeré snahy o hygienickou a zdravotnickou osvětu liché. „Bylo paradoxní, že podle názorů představitelů decizní sféry se měli Romové co nejrychleji přizpůsobit způsobu života majoritních obyvatel a splynout s nimi, společnost jim k tomu, však nedokázala vytvořit ani ty nejzákladnější podmínky.“⁵⁸

Zejména olašští Romové, kteří žili kočujícím způsobem života, se usazenému životu ve městech přizpůsobovali jen s velkými obtížemi. Komunistické úřady se snažily omezit kočování olahů a omezit jejich způsoby obživy, které měli po upuštění od tradičního obchodu s koňmi, práce s kovem či léčitelství charakter nelegálního překupnictví potravinových lístků. Postupně se i tato velmi uzavřená romská skupina začala odklánět od tradičních zvyklostí, jako byla přísná endogamie, tradiční způsob oblékání, péče o oděv atd.⁵⁹

V padesátých letech se objevují četné snahy o vytvoření koncepce vzdělávání Romů. Romové, kteří přicházeli ze Slovenska, byli většinou negramotní nebo měli jen mizivé znalosti získané absolvováním několika ročníků základní školy. Motivace ke vzdělání u romského etnika zcela chyběla, protože hlavním zdrojem obživy Romů v průběhu 20. století byly nádenické práce nebo působení v pomocných dělnických profesích, k jejichž vykonávání nebylo vzdělání vůbec nutné. Škola představovala pro Romy cizí, neosobní prostředí, ve kterém byla vyžadována absolutní kázeň. Výchova dětí v romské rodině založená na citovosti, emocích a přirozené výchově a dále minimální zázemí pro domácí přípravu byly faktory, které značně ztěžovaly romským

58 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 43

59 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 42 - 45

dětem adaptaci na prostředí školy. Romové přicházející ze Slovenska také často mluvili pouze romsky nebo slovensky, což byl další významný faktor, který Romy významně znevýhodňoval. Snaha komunistických úřadů o vyřešení problému s negramotností Romů narážela na situaci ve většinové společnosti, která ve skutečnosti potírala intelektuály a tím celkově snižovala význam vzdělání pro úspěšnou kariéru. Mzdy dělnických profesí v porovnání s platy kvalifikovaných pracovníků rostly rychleji. Romové se tedy snažili, aby jejich děti co nejdříve získaly zaměstnání, a mohli tak využít mzdu pro potřeby rodiny.

Navzdory výše zmíněnému trendu se na počátku 50. let objevilo několik pokusů o vytvoření vzdělávacího programu pro romské děti, pro něž byla společná snaha o efektivní překonání výše zmíněných znevýhodňujících faktorů a vytvoření motivujícího prostředí ve škole. Vznikaly speciální vyrovnávací třídy, internátní školy, organizovaly se tábory pro romské děti a ze zpráv pedagogů vyplývalo, že většina romských dětí by neměla být zařazována do zvláštních škol. Značná snaha o boj s negramotností se dotkla i dospělých Romů. Organizovaly se různé kurzy, večerní školy a osvětové besedy. Většina těchto aktivit byla od roku 1954 finančně podporována a organizována Ministerstvem kultury. Nepřiměřeně vysoké nároky, které osnovy kladly na dospělé romské žáky, a ideologicky laděné učivo způsobily neúspěch těchto aktivit.⁶⁰

V roce 1952 byla Ministerstvem vnitra vydána směrnice s názvem „Úprava poměrů osob cikánského původu“, která se zaměřovala především na zaměstnanost a ubytování Romů, vyplácení mezd, školní docházku romských dětí, odstranění rasové diskriminace většinovým obyvatelstvem a v úředním styku, odstranění negramotnosti, zapojení samotných Romů do integračního procesu, evidenci romského obyvatelstva a usazení kočujících Romů.⁶¹ Tato směrnice předznamenala snahu o řešení tzv. „cikánské otázky“ a vytvoření jednotné koncepce, která by měla oporu i v připravované nové ústavě.⁶² Původní myšlenka, že se Romové vlastním aktivním přístupem adaptují na životní podmínky a pravidla většinového obyvatelstva, se ukázala jako nepravděpodobná.

K nejdůležitějšímu posunu z hlediska státních orgánů došlo v roce 1958, kdy politické byro ÚV KSČ vydalo usnesení, ve kterém otevřeně označilo Romy za skupinu,

60 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 45-46, 48, 50-51

61 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s. 72

62 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 57

kteří nelze přiznat právo na svébytnost. Usnesení dále zdůrazňovalo potřebu převýchovy polousedlých a kočovných Romů. Toto usnesení bylo předehrou k vlastnímu prosazení zákona č. 74/1958 Sb. „O trvalém usídlení kočovných a polokočovných osob“. O protiústavnosti tohoto zákona nemůže být pochyb. Ve své podstatě zákon „zaváděl výjimečné zákonodárství“ pro skupinu kočujících Romů, zejména olašských, ale také pro provozovatele kočovných živností, kteří nebyli Romského původu.

Realizace zákona měla přinést usazení kočujících Romů a rozptýlení Romů mezi majoritní obyvatelstvo, což mělo přispět k úplnému potlačení odlišného způsobu života romského etnika.⁶³

Hlavní slabinou zákona bylo nejasné vymezení pojmů, které způsobovalo různý výklad a bylo příčinou celé řady komplikací při uvádění zákona do praxe.⁶⁴ Kulturní svébytnost a sociální odlišnosti Romů neměly v nové koncepci prostor a byly považovány za známky zaostalosti. Přirozené hodnoty Romů byly dehonestovány, kultura romského jazyka, která byla v bezpísenném prostředí Romů jediným nositelem tradic, byla označena za příčinu neúspěchu dětí ve škole. „*Romové, odnepaměti soběstační a na společnosti nezávislí, v této době začínají poprvé využívat nové nabídky, vyplývající z překonávání izolace a těsnějšího, ale bohužel i násilného zapojení do společnosti*“. Romové začali přebírat od většinové společnosti jevy, které byly v jejich kultuře považovány za nemyslitelné, jako například odkládání dětí do ústavů nebo prostituce.⁶⁵

K celostátnímu soupisu kočovných a polokočovných osob došlo v únoru 1959. Soupis zahrnoval 46 500 osob. Všichni kočovní i polousedlí Romové zajištění soupisem obdrželi zvláštní razítko do svých legitimací. Odpovědnost za provádění usazení byla přenesena na národní výbory, které měly zajistit, aby Romové neměnili zaměstnání a nestěhovali se. Ve výsledku soupis nepřinesl to, co od něj úřady očekávaly. Celé romské rodiny se dál nekontrolovaně stěhovaly a do Čech dál přicházeli migrující Romové ze Slovenska.⁶⁶ Původním záměrem provádění soupisu bylo zajistit alternativu života především kočovným osobám. Cílem bylo nabídnout zaměstnání doposud

63 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s. 73

64 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 62

65 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 52

66 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 77

nezaměstnaným a ubytování těm, co kočovali. Skutečnost byla ale taková, že jen málokomu bylo zajištěno ubytování a zaměstnání a kromě toho se musela osoba zdržovat v místě, kde proběhla evidence, což znemožňovalo přesun v rámci území ČR včetně návštěv příbuzných.⁶⁷

Koncem 50. let státní správa podnikala kroky k vymazání prvků tradiční romské kultury (kultury slovenských romských osad) podle kterých se ještě převážná většina romských migrantů snažila žít. Postupná násilná asimilace, měla tyto prvky zcela vymazat z povědomí Romů. Už v této době lze vnímat první snahy o zašlapání romské kultury jakožto něčeho méněcenného, nežádoucího a primitivního. Ideologicky laděná snaha kultivovat a přizpůsobovat Romy k obrazu většinové společnosti se naplno začala projevovat až v průběhu 60. let.

8. Některá specifika tradičního života Romů

Jak vyplývá z předcházejících kapitol, hlavním důsledkem romského holokaustu a nastartování asimilační politiky bylo faktické zpretrhání rodových vazeb a tím významné narušení tradičního způsobu života Romů. Tato kapitola rozděluje popis událostí ovlivňujících romskou menšinu v období padesátých a šedesátých a bude obsahovat výčet základních hodnot a obecných sociokulturních zvláštností života Romů, které jsou vnímány jako tradiční. Pojem „tradiční“ zde bude užíván ve významu „neovlivněný sociálním experimentováním a násilnou asimilační politikou doby hlubokého socialismu“. Vzhledem k velkému množství různých romských skupin žijících na našem území budou zde popsány hodnoty jakousi syntézou nejpodstatnějších prvků charakterizujících život Romů u nás a budou vycházet především z poznatků o skupině tzv. slovenských Romů, kteří v současné době představují nejpočetnější skupinu Romů žijících na území Čech a Moravy. Hlavním důvodem soustředění pozornosti na tzv. slovenské Romy, tedy Romy, kteří se na naše území dostali v poválečných migračních vlnách, je fakt, že jejich život a sociokulturní zvláštnosti jsou v dostupné odborné literatuře zevrubně popsány včetně množství studií z terénních výzkumů přímo z osad na Slovensku – tedy původního prostředí, ve kterém tzv. slovenští Romové žili usedle již od 15. století.⁶⁸

67 HAIŠMAN, T., pozn. 56, s. 165

68 HÜBSCHMANNOVÁ, M., POZN. 15, s. 18

8.1 Rodina

Základní sociální jednotkou je v kultuře Romů, označované jako tradiční, rodina (romsky famel'ija). Pojem rodina v kontextu romské kultury v sobě zahrnuje široké příbuzenstvo 3 až 5 generací.

„Famel'ija byla základní komunitní jednotkou, s níž se identifikoval každý jednotlivec. Zatímco famel'ija se rozprostírá do šířky – má rozměr na prvním místě horizontální – další ústřední příbuzenský pojem fajta (rod) zdůrazňuje vertikální linii...“

⁶⁹ Propojenost s rodinou se vyjadřovala při představování vyjmenováním významných členů rodiny, jejichž jméno mělo v romské komunitě váhu. Rodina kromě základních socializačních prvků poskytovala jedinci zejména přípravu potřebnou k vykonávání řemesla. Řemesla spojená především se zpracováním kovů se dědila z generace na generaci. Rodina fungovala jako ochrana pro nějakým způsobem oslabené členy.⁷⁰ Hlavní význam rodiny v romské kultuře spočívá v tom, že byla nositelem norem a dodržování norem striktně vyžadovala. Určení hodnotového žebříčku a systém trestů za nedodržování norem a tabu dodržování rituální čistoty byl dán rodinou. Proto je celkem logické, že význam rodiny v romské kultuře je natolik zásadní, že jedinec nemající žádných příbuzných byl považovaný za společensky méněcenného, neboť mu chyběly právě ony výše zmíněné mantinely tolik potřebné pro interakci v rámci romského společenství.⁷¹ *„Příbuzenské vztahy byly doslova posvátné a jejich harmonické udržování bylo tou nejvyšší hodnotou.“*⁷² Romské děti se již od útlého dětství učily tyto hodnoty vnímat a na základě toho pak usměřňovat svoje rozhodování a chování v dospělosti.

Specifičnost rodinných vazeb je patrná v důrazu Romů na nejvýznamnější životní události, jako jsou narození dítěte, svatba a pohřeb.

Tradiční romská rodina byla specifická pro její mnohodětnost. Mnohodětnost byla důsledkem neregulované porodnosti – neužívání antikoncepce. Důvodem

69 HÜBSCHMANNOVÁ, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 14-66. ISBN 80-902260-7-8. S. 42

70 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 43

71 SEKYT, V. Romské tradice a jejich konfrontace se současností: Romství jako znevýhodňující faktor. In: JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Cenek, 2004, s. 188-217. ISBN 80-86473-83-X. S. 196

72 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 43

k mnohodětnosti byla také poměrně vysoká úmrtnost v kojeneckém a dětském věku, posílení pozice rodu v komunitě, zabezpečení stárnoucích příbuzných a v neposlední řadě také zabezpečení lepší obživy. Plodnost byla mezi Romy vždy vysoce ceněná a žena, která nemohla mít děti, byla v rámci společenství nahlížena jako méněcenná a bylo přijatelné, když ji muž na základě jejího hendikepu opustil, protože neplodnost byla dávána za vinu vždy ženě.

Pro těhotné ženy platila celá řada různých nařízení, doporučení a rituálů, které měly všechny za cíl co největší pohodlí ženy a hlavně zdraví ještě nenarozeného dítěte. Těhotná žena se například nesměla dívat na nic ošklivého, protože by se dítě mohlo narodit zohavené. Nastávající matce muselo být dopřáno jakékoli jídlo, na které měla chuť. Dále měla být těhotná stále v dobré náladě, bez starostí a hněvu.⁷³

Vysoký počet dětí vlastně zvyšoval společenské postavení romské ženy, protože bohatství rodiny spočívalo právě v dětech. Na výchově dětí se podílela jen matka, což při vysokém počtu dětí v rodině vedlo k větší samostatnosti dětí. Zejména dívky se zapojovaly do péče o mladší sourozence a o domácnost velmi brzy. Výsadní postavení v rodině měli vždy muži. Proto bylo také žádoucí, aby se jako první dítě narodil syn. Nejstarší bratr pak užíval všech výhod svého postavení, ale přebíral také zodpovědnost za otce a musel dohlížet na čest svých sester. Z otce na syna přecházela také tradice rodinného řemesla, což s sebou přinášelo obživu a také prestiž uvnitř společenství. Postavení mužů v romské rodině bylo výjimečné. Otec odpovídal za chování rodiny, rozhodoval o výběru životních partnerů svých dětí, zastupoval rodinu při řešení konfliktů a důležitých otázek které se týkaly celého společenství.⁷⁴

8.2 Romipen - romství

S předáváním rodinné profese z otce na syna také souvisí hodnota vzdělání, která měla v romské tradici své nezastupitelné místo. „*Bylo to ovšem vzdělání v romipen, to je v romské kultuře, jazyce, etice a v romských profesích – prostě v romství.*“⁷⁵ Rodiče se často zadlužili, aby mohli dopřát svému synovi vzdělání u některého z významných romských hudebníků. Podobně tomu bylo i u jiných profesí jako například kovářství, korytářství apod. Vykonávání těchto tradičních řemesel bylo

73 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 45, 46

74 LÁZNIČKOVÁ, I. Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 53-58. ISBN 80-85956-14-4. S. 54, 55

75 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 48

přínosem pro celou společnost. Romské kapely zajišťovaly zábavu na slovenských svatbách. Romští kováři provozovali své řemeslo téměř v každé vesnici. Vzdělání ve většinové škole bylo pro Romy diametrálně odlišné od vzdělání, kterého se dětem dostávalo ve škole. Rodinné interakce upevňovaly v dětech *paťiv*, což je smysl pro čest a slušnost, který byl jasně zřetelný v používání slušného romského jazyka, ve kterém byla snaha vyjadřovat se uctivě, citlivě a vhodně vzhledem k situaci. „*Vzdělání se dostávalo pochopitelně i děvčatům. Dívka byla odmalička vychovávána tak, aby mohla úspěšně plnit veškeré role, kterými procházela žena v průběhu života. Hodnotu ideální ženy tvořilo její žužipen (čistota, čistotnost), paťiv (poctivost, věrnost jedinému muži), aby byla lachi romňi (dobrou manželkou) a na prvním míst lachi daj (dobrou matkou).*“⁷⁶ Pravidla chování pro ženy byla velmi přísná. Tento fakt byl způsoben rozdělením rolí, kdy hlavním úkolem ženy bylo vychovávat děti a být jim vzorem morálky. Paťiv, neboli poctivost a věrnost muži, byla zásadní normou a prostituce u romských ženy byla zcela výjimečná.⁷⁷

8.3 Manželství

Uzavírání manželství mezi Romy se vždy řídilo přísnými pravidly. Nešlo jen o přelomový okamžik v životě jedince, ale celého společenství, které se aktivně účastnilo na udržování obřadu a zvyků s ním spojených. Uzavírání partnerských vztahů v raném mládí bylo velmi časté. Námluvy organizovali rodiče a kmotří. Samotný obřad pak prováděl otec ženicha, nebo jiná společenstvím vážená mužská osoba. Úřední sňatek nebyl Romy uzavírán. Olašští Romové udržovali tradici, kdy nevěsta byla rodinou ženicha „koupena“ za podmínek, které byly domluveny mezi otci ženicha a nevěsty. Hodnota nevěsty byla dána postavením její rodiny, vzhledem, uměním zpěvu a tance, věkem a panenstvím.⁷⁸

Po uzavření manželství se mladý pár zpravidla nastěhoval do domu manželovy matky. Tchyně měla významný statut, protože jejím úkolem bylo „vychovat“ novomanželku a předat jí své zkušenosti s přípravou jídel a se zvyklostmi dodržovanými v nové rodině. Postavení novomanželky v rodině bylo několik prvních let po svatbě na nejnižší úrovni. S tím, jak se snacha postupně přizpůsobovala normám uvnitř nové rodiny, také stoupala úcta ostatních členů rodiny vůči ní.⁷⁹ Povinnost

76 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 48, 49, 50

77 HORVÁTOVÁ, J., pozn. 11, s. 25

78 LÁZNIČKOVÁ, I., pozn. 74, s. 56

79 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 55

postarat se o obživu rodiny náležela také ženě. Profese vykonávané muži nemohly zaručit pravidelný příjem, a tak bylo na ženě, aby sháněla obživu výměnou za úklid, praní či pomoc v zemědělství. Odměna za takovou práci byla v naturáliích.⁸⁰

8.4 Děti

Funkce manželství byla naplněna až s narozením dětí. Postavení romské ženy jakožto matky je v kultuře Romů vysoce ceněné. Lásky romské matky k dětem byla vždy příznačná a byla také předmětem pohádek a písní. Elena Lacková vzpomíná.⁸¹ „*Co péče věnovala každá matka kojeňátku! Viděla jsem to dennodenně na vlastní oči. Dvakrát třikrát denně postříkala matka miminko mateřským mlíkem a třela mu nožičky, ručičky, zádička, břicho. Aby bylo silné a hezky rostlo. ... Každá zkušenější matka poznala podle pláče, co dítěti chybí, je-li uhranuté, je-li pokroucené od špatného nošení – prephaglo -, má-li katar nebo nadýmání.*“ Péče o dítě byla naprostou přirozeností i vzhledem k tomu, že již velmi mladé dívky musely pečovat o své mladší sourozence.

Narození dítěte intenzivně prožívala celá rodina. Ochrana dítěte před zlými silami je v romské kultuře silně zakořeněná. Dítěti byla například na ruku uvazována červená stužka nebo korálky, aby dítě nemohlo být ještě před křtem ohroženo uhranutím, únosem nebo výměnou za dítě zlé čarodějnice. V romské kultuře pouze pokřtěné dítě bude prospívat a bude zdravé. Oficiální jméno dítěte bylo úředně zaneseno do matriky a bylo ho užíváno při jednání s neromským světem. Každý Rom měl ještě jedno romské jméno.⁸² „*Podle příjmení jsme se mezi sebou neznali, znali jsme se hlavně podle přezdívek. Všichni Romové v osadě měli přezdívku, tak zvané romano nav – romské jméno. Dávali si jména po bohatých sedlácích nebo po Židech z městečka, věřili, že jim to přinese bohatství a štěstí.*“⁸³

8.5 Religiozita a magické myšlení Romů

Specifické magické myšlení zcela prostupuje kulturu Romů a projevuje se v různých pověrách v písních a pohádkách, zařikáních a kouzlech. V souvislosti s předchozím odstavcem o dětech často vystupuje víra v uhranutí právě malých dětí. Uhranutí mohl způsobit kdokoli, kdo se na dítě upřeně zadíval. Tento jev se také zkráceně nazýval „zoči“. Uhranutí provázely vyhraněné, ale navenek neprojevené

80 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s.43

81 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 49

82 LÁZNIČKOVÁ, I., pozn. 74, s. 57

83 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 41

emoce na straně osoby, která se na dítě podívala. Často to byly pocity závidění, nepřátelství, ale také touhy. Uhranutí se projevovalo podrážděností, neutišitelným pláčem, bolestí hlavy, břicha, nespavostí, nechutenstvím atd. Zda se opravdu jednalo o uhranutí, měla potvrdit zkouška „uhlíkovou vodou“ (jagalo pañi). Žhnoucí dřevěné uhlíky (nejčastěji devět uhlíků) se vhodily do vody pomocí obráceného nože, a pokud uhlíky klesaly, byl to důkaz, že je dítě uhranuté. Způsobů jak se uhranutí zbavit byla pak celá řada, ale v zásadních rysech se shodovaly. Voda sloužila dítěti k napití, omytí očí, pusy a spánků. Do vody si namočil prsty člověk, který obřad vykonával a na uvedených místech dítě pomazal nebo pokřížoval. Dříve v textu již byl zmíněn jeden z nejtypičtějších způsobů ochrany proti uhranutí uvázáním červené stužky kolem zápěstí.⁸⁴

Romská religiozita se nedá obecně charakterizovat. Jde o syntézu vlivů různých náboženství, která se prezentuje tradičními magickými prvky. Prvky křesťanství, které zdánlivě převládaly nad „tradičními“ pozůstatky romské religiozity, jsou pouhým vnějším znakem. Při hlubším studiu vyšlo najevo, že křesťanská symbolika kříže a rétorika byla využívána k navýsost magickým rituálům. Přímý vztah s křesťanskou symbolikou kříže měla „přísaha u kříže“. Tímto rituálem byly řešeny přestupky jako například nevěra (někdy také vraždy, krádež...). Věrnostní přísaze u kříže se podrobovaly pouze ženy, protože u nich byla nevěra nejzavrženíhodnějším přestupkem, zatímco u mužů byla tolerována. Žena vkleče před křížem odříkala danou formuli a přísahala před svým manželem a Bohem.⁸⁵

Víra v Boha byla mezi Romy determinována historickými souvislostmi s kulturním prostředím Indie, odkud Romové pocházejí. Užívaná forma modlitby má proto spíše podobu mantry než křesťanské modlitby. Jak uvádí Hübschmannová⁸⁶, Romové svůj vztah k Bohu projevovali opakováním zvolání, která měla formu přání. „*O Del tut te arakhel (ochraňuj tě Pán Bůh), O Del tut te del bacht sast'ipen (Bůh ti dej štěstí a zdraví), O Del tut te del phundrado drom (dej ti Bůh otevřenou cestu).*“ Typické byly zpívané modlitby, které měly své kořeny také v indické tradici.

84 HAJSKÁ, M., Fenomén zoči. In: JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, s. 107-119. 107-120. ISBN 80-7239-140-2. S. 110 - 119

85 BUDILOVÁ, L. a Marek JAKOUBEK. Specifika romské religiozity. In: JAKOUBEK, M. a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003, s. 95-105. ISBN 80-7239-140-2. S. 97- 99

86 HÜBSCHMANNOVA, M., pozn. 69 s. 40

Křesťanské kostely nikdy nebyly místem, kam by Romové pravidelně docházeli. Místo ke společným modlitbám nahrazoval domácí oltář s obrazy Panny Marie, Ježíše v podobě Jezulátka nebo pastýře či obrazy svatých. Uctívání Panny Marie je zase jedním z dalších pojitítek s tradicí původního obyvatelstva Indie, kde byl uctíván kult ženské bohyně, rodičky a ochránkyně. Pokud bylo zapotřebí profesionála při obřadech, jako byly křest, pohřeb apod., využívalo se služeb představitele církve, která byla k dispozici v majoritním prostředí. Zřejmě šlo o pozůstatek kastovního systému indické společnosti, kdy příslušníci jedné kasty nenavštěvovali chrámy členů druhé kasty. Některé obřady jako například svatbu mohli vykonávat vyvolení členové komunity.⁸⁷

V souvislosti s romskou religiozitou ještě stojí za zmínku účast Romů na poutích, které se konaly několikrát do roka. Obliba poutí mezi Romy byla tak vysoká proto, že to byla příležitost setkat se s širokým příbuzenstvem. O poutích se domlouvaly sňatky a byla to příležitost k seznámení se s jinými Romy přicházejícími z odlišného prostředí Maďarska, Polska nebo Ruska.⁸⁸

Velmi specifickým projevem magického pojmání náboženství a myšlení Romů byla víra v duše zesnulých, která přirozeně navazovala na silné příbuzenské vazby uvnitř romské rodiny. Duše zesnulého přetrvávala v jeho těle ještě třetí den po smrti. Příbuzní proto 3 dny „vartovali“ - seděli u zesnulého v domě - pili, zpívali, bavili se veselým vyprávěním ze života zesnulého proto, aby se usnadnil odchod duše z tohoto světa a zesnulý se nevracel na zem jako tzv. mulo.⁸⁹ Víru v mule popisuje Elena Lacková⁹⁰: *„Naši lidé se strašně bojí mulů. Všichni Romové, co jich na světě je, věří, že duše mrtvých, mulové, se vrací na zem a pouštějí hrůzu na živé. Vrací se z různých důvodů. Chtějí se pomstít někomu, kdo jim ublížil nebo zůstal dlužen, nebo je něco trýzní, nesplnilo se jim nějaké přání, nebo se jim stýská po příbuzných. ... Mulové, kteří se vrací na zem, trpí. A kdo trpí, ten trápí. Proto jsme za ty bludné duše prosili Boha, aby se jich ujal, odpustil jim hříchy a dopřál pokoj i nám.“*

Základním rysem pohřebního obřadu byla snaha o co nejdůstojnější vyprovození mrtvého na onen svět. Mrtvému se do rakve přidávaly předměty, které měl

87 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69 s. 41

88 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 66

89 RAICHOVÁ, Irena. Romové a náboženství. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 64-68. ISBN 80-85956-14-4. S. 67

90 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 72

nejraději, zesnulý byl oblečen do nejlepších šatů. Hlasité oplakávání bylo také jedním z důvodů, aby se zesnulý nevrátil jako mulo a nevyčetl příbuzným, že ho dostatečně neoplakávali. Majetku, který po sobě zesnulý zanechal, se příbuzní snažili rychle zbavit, aby se zesnulý pro něj nechtěl vrátit. Víra ve zlé úmysly duší zesnulých byla také jedním z důvodů, proč Romové nevěřili ve vzkříšení a proč se na domácích oltářích neobjevoval ukřižovaný Ježíš. Představa, že se vzkříšené duše zesnulých vrací na tento svět, byla pro Romy nemyslitelná. Pro Romy byla smrt konečná. Rituální nečistota způsobená smrtí nemohla být smyta a mrtvý člověk už byl navždy nečistý a ztratil tím svoje romství.⁹¹

8.6 Rituální nečistota

V předchozím odstavci byl zmíněn pojem rituální nečistota. Rituální nečistota byla jedním ze základních prvků tradiční romské kultury. Nešlo o nečistotu svého nositele ve smyslu hygieny, ale o magicky pojímanou kvalitu nečistoty. Tato nečistota vychází z existence nečisté substance. Rituální nečistota má schopnost se šířit a byla pojímána jako nakažlivá nemoc, kterou šlo získat přenosem z původního nositele nečistoty nebo jakýmkoli stykem s nečistým zvířetem nebo věcí. Za rituálně nečistá byla považována některá zvířata, zdechliny, výkaly.⁹² Také některá povolání jako například hrobnictví, vybírání žump byla považována za nečistá.

Tradice (rituální) čistoty tzv. žužipen, je nejdůležitější zejména v souvislosti s přípravou a podáváním jídla, kořeny této tradice sahají až do indické kultury. Jednotlivé romské rody se mezi sebou dělily na čisté a nečisté. Hlavním znakem nečistých Romů byla konzumace koňského nebo psího masa. „*Rom, který jí koňské maso, je degeš, nečistý, nejposlednější z posledních. Každý žužo Rom, čistý Rom se ho štítí a ani žebrák, pokud je slušný, se nenapije vody v jeho domě. Natožpak aby si od něho vzal jídlo.*“⁹³

Základní předpoklad pro to, aby jídlo bylo čisté, byla jeho čerstvost. Pro žužo Romy bylo nemyslitelné konzumovat zbytky jídel z předchozího dne. Toto pravidlo mělo souvislost s vírou v muly, kteří měli podle některých očichávat zbytky jídel. Ten, kdo zbytky snědl, mohl onemocnět. Další pravidla se vztahovala na nádobí používané k přípravě jídel, které nemělo být zároveň používáno například k vyváření špinavého

91 RAICHOVÁ I., pozn. 89, s. 67

92 JAKOUBEK, M., pozn. 10, s. 50 - 51

93 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 22

prádla. Zvláštní důraz byl kladen na samotnou přípravu jídla. Čistotná žena – žuži Romňi, byla nejen ve smyslu obecné čistoty, ale právě v souvislosti s přípravou pokrmů podle pravidel rituální čistoty. Do toho patřilo, že měla romská žena před vařením umyté ruce a na hlavě šátek, který bránil tomu, aby se do jídla dostal vlas, který byl nejvyšším projevem nečistoty a měl navíc schopnost očarovat konzumenta jídla. Žena měla jídlo připravovat v dobrém rozpoložení a s láskou.⁹⁴ Ženám při menstruaci nebo po porodu bylo zapovězeno podílet se na přípravě jídla, protože se na ně vztahovala tzv. dočasná nečistota.⁹⁵

8.7 Černá vs. bílá

Mezi další významnou, Romy vysoce považovanou hodnotu, patřila bílá barva kůže. Bílá pleť byla největší ozdobou budoucí nevěsty. Kořeny této tradice tkví ve víře v méněcennost vlastního antropologického typu, který byl vždy v pořízeném postavení vůči mocnějším, kteří měli pleť světlou. Světlá kůže nebyla pro Romy jen odznakem krásy, ale představovala hlavně ochranu před diskriminací. Hodnotu, kterou Romové přiznávali světlé barvě pleti, trefně ilustrují následující vzpomínky z dětství Eleny Lackové . „*Kalemardo je slovo, které snad ani nejde přeložit. Znamená to potrestaný černotou. Černá barva byla prokletí. Každý posměšek a každá nadávka sedláků na náš účet byly zamazané černou barvou. Byli jsme pro ně černí farhúni. ... Nejhorší je, že my sami mezi sebou jsme se kastrovali na černé a bílé. Jak byl někdo trochu světlejší, už se nám černým posmíval: “Ty vráno! Ty kréme na boty! Jsi, jako když tě ze země vytáhne! Hele, její máma porodila pytel uhlí. “ Mé nejlepší kamarádce se říkalo Papiňori, Husička. Protože byla krásně bílá. Husa není v romštině žádná nadávka, naopak je to ocenění toho, že je někdo bílý. Přezdívka Papin byla vznešená.*“⁹⁶

8.8 Hudba

Výsadní postavení ve společenství Romů zaujímali vždy hudebníci. Provozování hudby bylo jedno z nejlépe placených povolání. Hudba Romů žijících na našem území a na území Slovenska vycházela z maďarského romského folklóru. Hudba olašských Romů byla silně ovlivněná dlouhodobým pobytem v oblasti dnešního Rumunska. Olašští Romové se na rozdíl od „slovenských Romů“ hudbou neživil. Charakter písní byl vázaný na situaci – základní rozdělení bylo na písně pomalé, určené

94 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 51

95 SEKYT V., pozn. 71, s. 196

96 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 54, 55

k poslechu, a písňe rychlé, rytmické, taneční. Specifikem olašských rychlých písní bylo to, že nebylo užíváno hudebních nástrojů, ale výkřiků, rytmického luskání prsty, dupání a hekání. V písňových textech se objevovaly motivy radosti i bolesti. Texty odrážely životní hodnoty Romů, popisovaly skutečný život, konkrétní životní události.⁹⁷

Syrová poetika romských písňových textů je patrná z následující ukázky: *“Není chlapce v širém světě jako já / otrhaný – v kapse ani koruna. / Nemám peněz, nemám peněz, Bože milý / nemám ani na košili. / Chýše – sláma přimíchaná do bláta / a v ní jenom bída, bída proklatá. / Nemám peněz, nemám peněz, / Bože milý, nemám ani na košili.”*⁹⁸

Hra na hudební nástroj byla výsadou výhradně mužů. *“Nepamatuji se, že by za mého mládí nějaké romské děvče hrálo na hudební nástroj.”*⁹⁹ Tradičními hudebními nástroji byly housle, cimbál, basa, akordeon. Mezi Romy byla celá řada vynikajících houslistů – primášů. Jedním z nejznámějších moravských primášů byl Jozka Kubík (1907 - 1978), který představoval skutečně jednu z nevýraznějších osobností romské tradiční hudby a přispěl k prolínání vlivů romské a moravské folklorní hudby. Za zmínku také stojí pohnutý osud Růženy Danielové, která přežila internaci v „cikánském rodinném táboře“ v polské Osvětimi a přinesla odtud svou variantu písně popisující hrůzy koncentračního tábora, která v různých obměnách po válce kolovala v polském, moravském i slovenském prostředí.¹⁰⁰

Zvláštní místo v písňové tvorbě Romů zaujímaly kritické písně, které sloužily zároveň jako zpovědi nebo omluvy a byly příležitostí jak nepřímo informovat společenství o tom, co se nedalo říci přímo slovem. Nejčastěji byla zpívána známá melodie s jiným pro zpěváka aktuálním textem. Témata byla nejrůznějšího druhu – nevěra, prosby o odpuštění, problémy s alkoholem, hazardními hrami.¹⁰¹

8.9 Ústní lidová slovesnost

Samostatnou kapitolou romské kultury a předávání hodnot romství jsou přísloví, vyprávění příběhů, a zejména pak vyprávění pohádek. Dobří vypravěči

97 DAVIDOVÁ, E. a Zuzana JURKOVÁ. Hudba a písňový folklór Romů. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 59-63. ISBN 80-85956-14-4. S. 59 - 63

98 HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Cikánské písně*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1960. S. 20

99 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 44

100 NEČAS, C., pozn. 25, s. 114, 115

101 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 37, 38

pohádek se v romském společenství těšili mimořádné úctě. Pohádky se vyprávěly často pro velké množství lidí, kteří se natěsnali do jedné místnosti. Pohádky měly komplikovaný děj a byly velmi dlouhé.¹⁰² Vypravěči pohádek se říkalo paramisaris – od romského paramisa (pohádka). Při poslechu pohádek bylo zapovězeno skákat vypravěči do řeči a děti nesměly vyrušovat. „*Vyprávěcí seance byly hodnotnou a vysoce kulturní náplní volného času. Utvrzovaly pospolitost těch, kteří je navštívili, překlenovaly individuální i skupinové rozdíly zúčastněných. Tříbily kulturní chování. Pohádky samy prezentovaly, a tedy i utvrzovaly jak skupinové, tak obecně lidské etické hodnoty. ... Vítězství romského chlapce (romano čavo), typického hrdiny romských pohádek, dodávalo každému sebedůvěru a kompenzovalo konstantní ponížení, které Romy odnepaměti provázelo v gádžovském světě.*“¹⁰³

8.10 Způsoby obživy

Mezi typický způsob obživy Romů v minulosti patřilo vykonávání řemesel. Dalším významným zdrojem obživy, kterým se zabývaly převážně ženy, byla výpomoc v zemědělství. Řemesla byla zaměřena převážně na zpracování kovů jako například kovářství, kotlářství, kovotepectví, zvonkařství, broušení nožů. A dalším velmi častým způsobem obživy bylo provozování hudby a dřevozpracující řemesla jako korytářství, košíkářství a výroba košťat. Mezi ostatní řemesla se řadila výroba valků (cihel z hlíny), výroba hudebních nástrojů a koňské handlířství (olašští Romové). Kovářství a provozování hudby se řadilo mezi nejprestižnější romská řemesla. Zejména kováři se se svou živností často pohybovali z místa na místo, což bylo umožněno tím, že kovářskou dílnu tvořilo několik nástrojů a přenosná speciální kovadlina, která se pokládala na zem. Železo se tavilo v malých pecích vykopaných do země, ve kterých se topilo dřevěným uhlím. Romský kovář své řemeslo vykonával vsedě na zemi a řemeslo se dědilo z otce na syna. Dalším velmi rozšířeným řemeslem, zejména mezi olašskými Romy, bylo kotlářství. Kotláři vyráběli kotlíky, pánve, konve, talíře a další výrobky především z mědi a později z hliníku. Výroba se prováděla opět vsedě na zemi.¹⁰⁴

Zcela specifickou skupinu tvořili romští hudebníci. Velké rozdíly byly mezi hudebníky obstarávajícími si obživu hraním při různých vesnických událostech

102 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 76

103 HÜBSCHMANNNOVÁ, M., pozn. 69, s. 36, 37

104 LÁZNIČKOVÁ, I., pozn. 74, s. 47-49

a rodinných slavnostech a mezi hudebníky hrajícími v městských kavárnách, kteří hrávali za mzdu. Váženost hudebního řemesla spočívala nejspíš v tom, že se hudebníci těšili účtě u majoritního obyvatelstva a proto, že provozování hudby bylo mezi samotnými Romy považováno za váženější způsob obživy než nádenické práce v zemědělství. Většina rodičů se tedy snažila svým potomkům od útlého dětství zajistit výuku hry na hudební nástroj.¹⁰⁵

Produkty romských řemeslníků byly směňovány nejčastěji za potraviny, nebo byly prodávány na trzích. S postupující industrializací venkova a vznikem státních zemědělských statků a družstev byla romská řemesla stále méně žádaná, až postupně zanikla.¹⁰⁶

8.11 Bydlení

V souvislosti s bydlením je třeba věnovat se na tomto místě skupině olašských Romů, kteří v dobách jejich kočovného života žili v krytých obytných vozech (tzv. Vurdonech) tažených obvykle jedním koněm. Při táboření členové rodiny spali buď ve voze, nebo pod ním. Postupně olašští Romové vyměnili vozy za obytné maringotky tažené dvěma koňmi, nebo traktorem. V maringotkách bylo vše potřebné pro život včetně kamen, na kterých se dalo vařit. Kočující Romové se v zimním období zdržovali v přechodných obydlích a po zbytek roku kočovali a živili se nejčastěji handlováním s koňmi. Kočovnická tradice olašských Romů zanikla s násilným usazením na základě zákona č. 74/58 Sb. z února roku 1959.¹⁰⁷

Nejčastějším způsobem bydlení pro usedlé slovenské Romy bylo bydlení v tzv. "cikánských osadách", které vznikaly převážně na okrajích vesnic, ale i větších měst, kde se Romové soustřeďovali v okrajových čtvrtích. Vytváření osad záviselo na mnoha faktorech, z nichž nejdůležitějšími byly dostatek pracovních příležitostí dané lokality a přirozené podmínky daného místa (dostupnost pitné vody, hlína k výrobě nepálených cihel, dřevo). Nejrozšířenějším typem obydlí byly malé domky stavěné z nepálených cihel (z tzv. valků). Domky neměly základy, byly velmi malé, dělené maximálně na dvě místnosti, ve kterých byla podlaha z udusané hlíny. Základní nábytek

105 DAVIDOVÁ, E. Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In: ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999, s. 39-46. ISBN 80-85956-14-4. S. 47-51

106 KAPLAN, Petr. Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České republice. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 352-375. ISBN 80-902260-7-8. S. 353

107 DAVIDOVÁ, E. pozn., 105, s. 39

tvořila postel, na které spali rodiče a nejmenší děti. Úroveň bydlení závisela na postavení rodiny, které bylo dané druhem provozovaného řemesla.¹⁰⁸

Nejtradičnějším typem bydlení byly zemnice a polozemnice, což byly jakési „jámy“ vyhloubené do země nebo do svahu se střechou pokrytou slámou. Zemníci tvořil jeden prostor, ve kterém se spalo na zemi a slámě. Svoji zkušenost s podobným typem obydlí popisuje ve svých vzpomínkách Elena Lacková: *„Procházeli jsme kolem osady, kde žili Romové v zemljankách. Díra vykopaná půl metru do země, třikrát tři metry, a nad tím stříška z větví pokrytá obrácenými drny, uprostřed otvor, kudy vycházel kouř. Ve vstupním otvoru visela pytlovina.“*¹⁰⁹

Závěrem této kapitoly je na místě zdůraznit, že ony tradiční hodnoty sociokulturního soužití uvnitř romské komunity byly dány především smyslem Romů pro vzájemnou solidaritu, čest, uctivost, slušnost, pohostinnost, odpuštění, schopnost bavit se a zpívat a vyprávět příběhy a pohádky a především pro schopnost být spokojený. *„Několik století usedlí Romové sice žili v sousedství slovenských sedláků. Ale mezi bílými a černými (dodnes se těchto výrazů užívá) stála statusová hradba, skrze kterou vedly jen nečetné a jen vyhrazené průchody pro vyhrazené komunikace nutné při výměně tradičních romských produktů a tradičních romských služeb za potraviny, zřídka za peníze a za omezenou paternalistickou ochranu jednotlivých rodin selských vůči jednotlivým rodinám jejich „cigána“. Jinak (re)produkci a komunikaci všeho, čeho je zapotřebí pro život jak biologický, tak sociální, kulturní a duchovní, zajišťovalo romské společenství, prakticky pak každá jednotlivá romská komunita, jejíž příslušníky spojovalo každodenní soužití a jeho každodenní potřeby, starosti a radosti. A to byla komunita sídlištní – cikánská osada.“*¹¹⁰

9. 60. léta

Předcházející kapitola popisující tradiční život a hodnoty Romů byla záměrně umístěna před události let šedesátých. Hlavním důvodem bylo upozornit na život slovenských romských migrantů v poválečném období, které kontrastuje se způsobem života, tak jak ho ovlivnila intenzivní, socialistická, násilná, asimilační politika 60., 70.

108 DAVIDOVÁ, E. pozn., 105 s. 40

109 LACKOVÁ, E., pozn. 54, s. 65

110 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 29-30

a 80. let, během kterých, se problémy romské menšiny nejen že nevyřešily, ale ještě se prohloubily ty stávající.

Pro období 60. let jsou typické významné politické otřesy, ale i naděje spojené s uvolněním režimu v roce 1968. Důležitým momentem, který odstartoval počátek skutečných problémů ve vztahu k Romské menšině u nás, bylo přijetí nové socialistické ústavy v roce 1960. Státní správa prodělala výrazné změny, kdy jako důsledek slučování krajů a okresů byla kompetence v různých oblastech veřejného života přerozdělena na národní výbory. Rozvíjející se koncepce péče o romskou menšinu tak byla zcela pozastavena. Systém péče o Romy, který pomalu vznikal v 50. letech, měl být nahrazen činností komisí, které měly řešit tzv. romskou problematiku. Bohužel, činnost komisí byla nekonceptní a situaci nadále komplikovaly živelné přesuny celých rodin mezi Českem a Slovenskem. Podobně se komplikoval záměr státních orgánů o vyřešení situace na východním Slovensku, kde žil obrovský počet romských obyvatel (více než 75 000), v neúnosných podmínkách osad. Situaci měl vyřešit organizovaný rozptyl 40 000 Romů do Česka, který doporučilo politické byro ÚV KSČ v roce 1961.¹¹¹

Nekoordinovanost celé akce, problémy s evidencí romských osob, nedostatek vhodných pracovních míst, nevyhovující ubytovací podmínky a s tím související potřeba operativního řešení jednotlivých případů ve výsledku způsobila, že tento tzv. organizovaný rozptyl sice částečně vyřešil problém slovenských romských osad, ale zároveň vznikaly problémy se zvládnutím situace v Čechách. V roce 1965 byl proto tehdejší vládě uložen úkol vytvořit plán pro likvidaci romských osad a míst s vysokou koncentrací romských obyvatel. Byl ustaven vládní výbor, který měl zajišťovat realizaci tohoto plánu. Na jeho základě pak byla vytvořena kategorizace romského obyvatelstva do tří skupin, kdy základním kritériem byla úroveň a ochota Romů se asimilovat. Realizace rozptylu se ukázala jako velmi složitá, především díky neschopnosti příslušných úřadů koordinovat plnění úkolů plánu a také proto, že plán rozptylu vůbec nepočítal s živelnou prostorovou mobilitou romských rodin. Mezi lety 1967 a 1968 se plán na rozptýlení romského obyvatelstva zcela zhroutil. Hlavní příčinou byla nekontrolovatelná migrace Romů ze Slovenska, která převážila nad řízeným rozptylem.¹¹² Dalšími příčinami krachu tohoto „sociálního experimentu“ byly nekoordinovanost rozptylu mezi Českem a Slovenskem, naprostá nepřipravenost

111 HAIŠMAN, T., pozn. 56, s. 173, 174

112 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 78 - 93

ekonomického zapojení přesídleného romského obyvatelstva v novém místě bydliště a stále sílící nespokojenost samotných Romů se způsobem administrativního řešení.¹¹³

Řízený rozptyl s sebou přinesl celou řadu negativních jevů. Romové zvyklí žít v rodových komunitách byli násilně rozděleni a pokračování jakýchkoli kulturních tradic v rámci komunity tak bylo zcela znemožněno. Naprostý nezájem úřadů o specifické vnitřní dělení Romů na tzv. čisté, žuža Romy, a nečisté, degeše, způsobil, že byly společně usazovány skupiny, které pocházely z naprosto odlišných a neslučitelných sociokulturních poměrů. *„Asimilační tlak způsobil neodčinitelné škody, v rámci objektivitu je však třeba uvést, že přinesly pozitiva. Ta se týkala zejména důrazu na odstraňování negramotnosti a zvyšování kvalifikovanosti Romů, poskytování Romům dříve běžně nedostupné zdravotní a sociální péče.“*¹¹⁴

Selhání řízeného rozptylu přineslo změnu v pohledu na romskou problematiku a změnu v jejím řešení do budoucna. Po předchozích nezdarech se vláda rozhodla pro koncept společenské integrace romské menšiny. Vznikla vládní komise pro otázky cikánského obyvatelstva v ČSR a SSR. Komise také vznikaly i na krajské úrovni.¹¹⁵ *„K vyrovnání s majoritou mělo dojít cestou materiálních a sociálních výhod pro občany cikánského původu. Dle této koncepce byly Romům přidělovány byty, získávali zvýšené sociální dávky, speciální účelově vázané příspěvky apod. ... tento ochranářský přístup nejvíce paralyzoval – otupil totiž jejich odvěkou soběstačnost a nezávislost. Skutečné problémy Romů navíc materiální výhody samy o sobě vyřešit nemohly, pouze je zastíraly.“*¹¹⁶

Období mezi lety 1945 a 1967 je v kontextu dějin Romů na území Čech a Moravy velmi krátké. Je to období, které může být charakterizováno chudobou, násilnou asimilací, rasovou diskriminací, napětím a konflikty s většinovým obyvatelstvem, narůstající závislostí na sociální podpoře státu. Přes celou řadu pokusů vyřešit situaci Romů u nás je zřejmé, že společenský vzestup Romů nebyl jejich výsledkem.

113 HAIŠMAN, T., pozn. 56, s. 182

114 HORVÁTOVÁ, J., pozn 11, s. 52, 53

115 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s. 75

116 HORVÁTOVÁ, J., pozn 11, s. 53

10. Situace po roce 1968

Uvolněná politická atmosféra kolem roku 1968 umožnila emancipaci romské inteligence a dala vzniknout Svazu Cikánů - Romů, který byl oficiálně ustaven v Brně v březnu roku 1969. Na prvním ustavujícím sjezdu, konaném 30. 8. 1969 v Brně, byla mimo jiné zdůrazněna potřeba znalosti specifík romské kultury a výchovného působení přímo v romských komunitách, ale i mezi většinovým obyvatelstvem. Přítomní reprezentanti romské menšiny viděli v založení a činnosti svazu možnost jak vymezit suverenitu Romů s ohledem na jejich sociokulturní postavení. V dubnu 1970 vydal svaz „Memorandum k základním otázkám romské (cikánské) problematiky a vymezení společenského postavení Romů (Cikánů)“. V memorandu byla vyjádřena nutnost přidělení statutu romské národnosti, ke které se mohou Romové dobrovolně přihlásit. Dále se memorandum vymezovalo vůči asimilační politice rozptylu a řešení romské problematiky výhradně v sociální rovině. Memorandum vyvolalo odmítavé reakce vedení KSČ.¹¹⁷

Významnou roli hrála existence svazu ve sféře vzdělávání, kdy bylo například prosazováno zřizování speciálních tříd pro romské děti při mateřských školkách, vytváření speciálních tříd na úrovni I. stupně základních škol pro děti s výraznými prospěchovými problémy atd.. Další významnou činností svazu bylo organizování kulturních a osvětových programů, sportovních akcí, rozvoj romských hudebních souborů, pořádání výstav. Značnou aktivitu vytvářel svaz v otázce diskriminace romského obyvatelstva na státní i veřejné úrovni.¹¹⁸

Nástup normalizační politiky na počátku 70. let postupně ztěžoval fungování svazu a ten, nutno podotknout, nejen z důvodů politických, ale také organizačních a hospodářských v dubnu 1973 ukončuje z popudu představitelů Národní fronty svoji činnost. Ačkoli do té doby svazem budované a podporované aktivity většinou zanikly, bylo založení a fungování svazu i přes jeho poměrně krátkou dobu existence jednoznačně významné. Romové přestali být pasivními účastníky v řešení vlastních problémů a sami se poprvé aktivně zapojili do jejich řešení.¹¹⁹

117 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 106

118 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 108

119 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 110

Nařízení vlády v letech 1970 a 1972 dalo vzniknout komisím, které se měly systematicky zabývat sociální prací s romskou menšinou, zakládaným při národních výborech. Nedostatečný vhléd do problematiky života romské menšiny a předsudky společně s formální, normalizační atmosférou sedmdesátých let, ztěžovaly činnost komisí a byly hlavní příčinou jejich mizivého úspěchu.¹²⁰

V oblasti vzdělávání je v průběhu 70. let znatelný posun zejména v nárůstu počtu dětí, které navštěvovaly předškolní zařízení. V roce 1973 vydalo Ministerstvo školství „Návrh dlouhodobé koncepce předškolní a školní výchovy cikánských dětí“. V tomto návrhu se doporučuje pedagogům v mateřských školách a na prvním stupni základních škol, aby se účastnili kurzů romštiny. Dalším přelomovým krokem bylo zakotvení péče o sociálně slabé romské obyvatelstvo do zákona o sociálním zabezpečení.¹²¹

Na druhé straně byl mezi lety 1972 – 1974 na místě „cikánského“ tábora v Letech vystavěn velkokapacitní vepřín a to i přesto, že již v roce 1970 hodlal Svaz Cikánů - Romů na tomto místě vybudovat památník obětem romského holokaustu. Tento akt nepochopení a neúcty jakoby předjímal, jakým směrem se bude v druhé polovině 70. let ubírat státní politika ve vztahu k Romům.

Hlavním cílem bylo i nadále vyrovnat většinu romského obyvatelstva na úroveň integrovaných rodin. Uplatňování populační politiky za účelem snížení počtu „neadaptibilních“ Romů formou nabízené antikoncepce a sterilizace žen za úplatu jen ukazuje hlubokou krizi komunistického režimu.¹²²

11. 70. léta

Za jeden z největších omylů komunistického státního aparátu je možné označit budování izolovaných sídlišť při okrajích větších měst na konci 70. let (mostecký Chánov). Příslušníci rodin s rozdílnou sociokulturní úrovní byli sestěhováni do jednoho místa a to ještě víc prohloubilo problémy spojené se zanikáním původních společenských vazeb, které působily jako regulační prvek morálky v romském

120 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 104, 106, 107, 113

121 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s.77

122 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 114

společenství. Izolovanost takovýchto uměle vytvořených komunit od ostatních obyvatel způsobovaly především sociální, zdravotní a hygienické problémy.¹²³

Následující osmdesátá léta nepřinesla z pohledu státní politiky vůči romské menšině žádnou výraznou změnu v přístupu k řešení situace Romů u nás. I nadále převládaly pokusy integrovat romské obyvatelstvo. V této době je výrazná snaha nové generace romských reprezentantů o uznání svébytnosti. Komunistický režim se v posledním vzmachu pokusil představit celou řadu návrhů, které měly změnit postavení Romů. Po státním politickém převratu v listopadu 1989 se na realizaci nové podoby těchto návrhů již podílela demokratická vláda.¹²⁴

„Politika komunistického režimu vůči romskému obyvatelstvu nepatří v žádné etapě svého vývoje mezi nejočividnější projevy diskriminace a represí, jichž se představitelé tohoto totalitárního systému dopustili na nejrůznějších skupinách obyvatelstva. Je možno říci, že byla po celou dobu jeho existence spíše výrazem (v mnoha případech i dobře míněné) po jeho povznesení, sociálním, společenském, kulturním vyrovnání se s majoritou. Romové totiž v představách komunistických ideologů nepatřili ke „třídním nepřátelům“, ale naopak k obětem předcházejících „vykořisťovatelských systémů“. Komunistická společnost jim podobně jako ostatním příslušníkům nižších sociálních vrstev měla zabezpečit blahobyt a šťastný život. K jeho dosažení ovšem užíval režim prostředků, které způsobily hlubokou krizi tradičního sociokulturního systému romských společenství, dezintegraci jeho opor, hodnot a vzorů.“¹²⁵

Drastická asimilační politika zdevastovala příbuzenské vazby. Rodiny žijí v praktické izolaci, která je způsobená velkými vzdálenostmi a rozptýlením rodin. Těsnost tradičního romského soužití, které umožňovalo neustálou kontrolu chování a činů každého člena společenství, zanikla a rodové vazby na velké vzdálenosti prostě nefungují. Písňe a vyprávění příběhů a pohádek představovaly v tradiční slovesné kultuře Romů základní nositele morálních hodnot. Formální slovesnost většinové společnosti je Romům cizí do takové míry, že jí Romové nedokáží vyjádřit obsah a využívat na stejné úrovni jako romštinu. Dřívější přirozené těsné soužití, které bylo

123 VÍŠEK, Petr. Program integrace - řešení problému romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 184-217. ISBN 80-902260-7-8. S. 210

124 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 126, 127

125 PAVELČÍKOVÁ, N., pozn. 6, s. 133

založeno na neustálé komunikaci a interakci s ostatními členy společenství, bylo díky vzniku odloučených lokalit zcela zničeno a násilně sestěhované rody mezi sebou musely řešit nekonečné konflikty pramenící z jejich kulturních odlišností.¹²⁶

12. Romové po roce 1989

Změna státního politického systému po listopadu 1989 umožnila aktivní účast reprezentantů romské menšiny na veřejném a politickém životě. Už několik dní po převratu se zformovala organizace nesoucí název Romská občanská iniciativa, která získala ve volbách v roce 1990, už jako politická strana, 10 mandátů ve Federálním shromáždění. Problémy romské menšiny s bydlením, nízkou vzdělaností, kriminalitou, vysokou porodností, nezaměstnaností a rasismem se v novém demokratickém systému také více dostávají do popředí zájmu politických skupin. Emancipace romské menšiny byla patrná především ve vzniku celé řady různých organizací a skupin, které neměly politický podtext.¹²⁷

Před rokem 1990 využívalo romské obyvatelstvo celou řadu ekonomických a sociálních výhod. Paternalistický přístup 70. a 80. let používal zejména ekonomické donucovací nástroje jako například poskytování podnikových bytů, povinnost být zaměstnán, rodinné sociální dávky, pojištění apod.. Podstatné snížení poptávky po nekvalifikované pracovní síle, změny v bytové politice, omezení předškolní přípravy, nižší výdaje na kulturu, neprovázanost sociální pomoci a zaměstnání, byly některé z faktorů, které způsobily významné zhoršení situace Romů. Propouštění nekvalifikovaných Romů postupně vedlo k naprosté závislosti na systému sociální podpory. Romské děti v předškolním věku přestaly docházet do mateřských škol, což výrazně ovlivnilo jejich budoucí adaptaci na majoritní prostředí základní školy. Nedodržování nájemních povinností často vedlo ke ztrátě ubytování či k výraznému zhoršení podmínek bydlení.¹²⁸

Demokratický systém 90. let ve vztahu k Romům nebyl založen na vynucování žádoucího jednání, ale soustředil se na společenský vzestup romského obyvatelstva. Hlavní pozornost státních orgánů se zaměřila na oblast výchovy a vzdělávání romských dětí a vytvoření fungujícího školského systému, který by odpovídal specifickým

126 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 63

127 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s. 78

128 ŠOTOLOVÁ, E., pozn. 45, s. 78

sociokulturních podmínek romských dětí. Výrazným momentem státního přístupu k řešení problematiky integrace Romů v 90. letech bylo zrušení ustanovení o trestnosti kočování v zákoně č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Zbytek zákona byl zrušen v roce 1998. V té době zákon obsahoval již jen právo na pomoc. Stát tím ovšem fakticky přišel o možnost účinné pomoci, která by byla nad rámec práv ostatních občanů a systémů sociální ochrany. Ve výsledku zrušení zákona znamenalo, že snahy o usazení a tím i získání trvalého pobytu nemusí stát ze zákona podporovat.¹²⁹

Jedním z úkolů nové demokratické vlády bylo vytvořit fungující politiku ve vztahu k romské menšině. Na počátku 90. let je tedy, jak už bylo nastíněno dříve, uplatňován tzv. občanský princip ve vztahu k romskému obyvatelstvu. Občanský princip zaručoval Romům rovnost a znemožňoval diskriminaci a zároveň také neumožňoval zvýhodňování a existenci práv a nároků nad rámec celé společnosti.

Federální ministerstvo práce a sociálních věcí začátkem roku 1991 představilo státní politiku společenského vzestupu Romů v Československé federativní republice v pěti okruzích.

Romové byli označeni za svébytnou etnickou menšinu národnostní povahy, kterým má být přiznán národnostní statut a tím má být odstraněna právní a sociální nerovnost. Velký důraz se kladl na zajištění státních rozvojových programů, které by reagovaly na praktické potřeby, kulturní a sociální podmínky romského i většinového obyvatelstva a regionech, kde je smíšená skladba obyvatelstva. Dále bylo potřeba vytvořit státní instituci, která by zodpovídala za realizaci státní politiky vůči Romům. Nemalý důraz byl kladen také na změnu školského systému, který by akceptoval etnickou a kulturní odlišnost romských dětí. Posledním okruhem byl požadavek na minimalizování předsudků a negativních stereotypů vůči Romům v oblastech s vyšším zastoupením romského etnika. Současně s návrhy federálních orgánů vznikl i návrh Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. V listopadu roku 1991 vláda České republiky přijala „Zásady politiky vlády ke společenskému vzestupu romského obyvatelstva České republiky“. Zásady společenského vzestupu romského obyvatelstva ČR byly následující:¹³⁰

129 VÍŠEK, P., pozn. 123, s. 217

130 SULITKA, A. Vývoj a současný stav praktických řešení a kompetencí vrcholných orgánů státu po roku 1989. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 219-240. ISBN 80-902260-7-8. S. 228, 229

- Romové jsou národnostní menšinou se všemi právy, které národnostní menšině přísluší. Česká republika umožní materiální i společenské podmínky pro rozvoj romské kultury.

- Stát vytvoří instituci, která svými kompetencemi a materiálními prostředky v součinnosti se zástupci z řad Romů zajistí rozvoj romské národnostní menšiny.

- Odlišný způsob života Romů a předsudky většinového obyvatelstva, které působí jako znevýhodňující faktor v oblasti sociálního hospodářského a kulturního života, je potřeba odstraňovat za pomoci zdravotnictví, sociálního poradenství, zajištění bezpečnosti, zlepšení bytových podmínek a zvýšení zaměstnanosti.

- Pro překonávání předsudků a generalizujících informací je potřeba výchova celé společnosti v duchu tolerance. Hledáním objektivních příčin konfliktů (s využitím aplikovaných výzkumů) se dosáhne sociální shody s většinovým obyvatelstvem.

- Programy sociálně-výchovného charakteru pomohou obnovit samostatnost sociálně závislých Romů. Výchovně vzdělávací instituce budou počítat s etnickými, sociokulturními a psychologickými odlišnostmi romských dětí.

- Aktivní podíl na realizaci politiky státu ke společenskému vzestupu romského obyvatelstva budou mít sami Romové a to prostřednictvím vlastních organizací i jako jednotlivci.

- Garantem zásad, které budou napomáhat společenskému vzestupu romského obyvatelstva, je stát.

Vzhledem k vyostřené politické situaci roku 1992 se výše uvedené zásady bohužel realizovaly pouze formálně a vláda otázku Romů nezařadila před volbami 1992 na svůj program rokování.¹³¹

Po rozpadu federativní republiky a vzniku dvou samostatných států 1. 1. 1993 se opět problematika Romů v české společnosti dostala do popředí. Tentokrát prvotní impulz vyšel přímo z řad romských reprezentantů, kteří předali tehdejšímu předsedovi vlády Václavu Klausovi petici, která upozorňovala na složitou situaci romské menšiny

131 SULITKA, A.,pozn. 130, s. 230

v nových podmínkách samostatné České republiky. Hlavním cílem petice bylo upozornit na stupňující se projevy rasové nesnášenlivosti a složité administrativní procedury při získávání českého státního občanství. Petice požadovala po vládě, aby výše uvedené problémy účinně řešila. Vláda zde ve vztahu k Romům zřejmě poprvé zareagovala věcně a začala řešit aktuální problémy, které vznikly jako důsledek rozdělení Československé federativní republiky na dva samostatné státy.¹³² Rozpad federace a vznik samostatné České republiky provázely také vznik zákona č. 40/1993Sb. O nabytí a pozbytí státního občanství ČR. Zákon stanovoval, kdo se ke dni rozpadu federace stane státním příslušníkem ČR a jak je možné české státní občanství získat. Tento zákon si hned po svém vzniku 29. prosince 1992 vysloužil četná kritická hodnocení. Zákon stanovoval podmínky volby občanství pro bývalé občany ČSFR. Podmínky volby byly tak přísné, že se značné části Romů nepodařilo zlegalizovat svůj pobyt získáním českého občanství do lhůty stanovené zákonem na 31. prosince 1993. Situace byla o tolik vážnější, že šlo o Romy, kteří se v České republice narodili. Situační zpráva o stavu romské komunity uváděla, že v té době v České republice žije více než jedna třetina Romů, kteří se narodili na Slovensku. Tito lidé nebyli ani nemohli být přihlášení k trvalému pobytu a neměli tedy žádné právní předpoklady nutné k získání občanství. Také podmínka o bezúhonnosti postihovala více Romy než ostatní obyvatelstvo. Zpráva otevřeně varovala před skutečností, že se na počátku roku 1994 ocitne řada Romů v pozici cizinců, kteří pobývají na území republiky nelegálně. Situace, ve které se kritická skupina Romů popsaná ve zprávě v roce 1994 ocitla, byla skutečně kriminalizující. Romové nemohli být registrováni jako žadatelé o práci, neměli nárok na vyplácení státních sociálních dávek, neměli zdravotní ani sociální pojištění, neměli možnost získat pracovní poměr, nemohli si legální cestou zajistit bydlení a neustále čelili hrozbě okamžitého vyhoštění na Slovensko. Značné nejasnosti při uplatňování zákona v praxi způsobila především formulace požadavku pětileté bezúhonnosti žadatelů o české státní občanství. Úřady, které měly potvrzovat volbu občanství, často zamítaly nebo chybně informovaly Romy, kteří podmínky zákona splňovali.¹³³

132 SULITKA, A., pozn. 130, s. 230

133 MIKLUŠÁKOVÁ, M. Stručný nástin důsledků zákona c. 40/1993 Sb., O nabytí a pozbytí státního občanství ČR. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, s. 267-271. ISBN 80-902260-7-8.267. S. 267, 268

Volba občanství pro děti z neúplných rodin se stala téměř neřešitelným úkolem vzhledem k jiným zákonným hranicím věku v ČR a v SR. Svobodné a rozvedené matky mají i dnes značné problémy zajistit souhlas otce dítěte k propuštění ze státního svazku Slovenské republiky. Důsledky zákona byly často natolik absurdní, že část rodiny má české státní občanství a část rodiny je občany Slovenské republiky. Podobně složitou situaci řešily i děti z dětských domovů, které opouštěly dané zařízení po dovršení plnoletosti bez dokladu o totožnosti a dokladu, který legalizoval jejich pobyt v ČR. Problémem bylo zejména nahrazení souhlasu rodičů k podání žádosti o občanství. Souhlas rodičů mohl nahradit soud, ale ne vždy se s tímto stanoviskem soud ztotožnil.¹³⁴

Další velmi závažnou překážkou v nabytí státního občanství byly správní poplatky, které byly ve Slovenském zákoně o správních poplatcích původně neúměrně vysoké a které byly významně sníženy až pozdějšími novelizacemi zákona. Bohužel novelizované předpisy neměly zpětnou účinnost, a tak celá řada žadatelů nebyla schopna poplatek za vyvazovací listinu z uhradit a postoupit svou žádost Ministerstvu vnitra ČR a získat tak české občanství.¹³⁵ „*Oproti snížení poplatku za vyvazovací listiny se naopak zvýšily poplatky za výpis z rejstříku trestů SR, za vystavení potvrzení o nedoplatcích na daních a veřejných dávkách (nutných k vystavení vyvazovací listiny), výpis z rejstříku trestů ČR je často nutno během řízení obstarávat znovu, protože platnost původního propadne a příslušné úřady žadatele ve většině případů ani neinformují o možnosti snížení či prominutí správního poplatku za vystavení udělovací listiny.*“¹³⁶ Je více než zřejmé, že takto složitě, časově ale i finančně značně náročné řízení bylo hlavním důvodem neúspěšného, mnohdy i letitého, snažení Romů o zlegalizování svého pobytu v České republice.

Mezi významné milníky ve vztahu státu k Romské menšině lze označit události roku 1995, kdy se státní orgány podílely na odhalení památníku obětem romského holokaustu v Letech u Písku a iniciovaly uspořádání mezinárodního semináře „Neznámý holokaust“ v Písku. Spoluúčast vlády na těchto akcích je významným momentem zejména proto, že vůbec poprvé došlo k otevřené celospolečenské diskuzi na téma romského holokaustu. Další významnou událostí roku 1995 byla série rokůvání s reprezentanty různých romských organizací, jejichž cílem bylo přimět příslušné

134 MIKLUŠÁKOVÁ, M., pozn. 133, s. 269, 270

135 MIKLUŠÁKOVÁ, M., tamtéž

136 MIKLUŠÁKOVÁ M., pozn. 133, s 270

rezorty vlády k řešení jednotlivých problémů romské menšiny. Bohužel především Ministerstvo práce a sociálních věcí neprojevalo tolik očekávaný vstřícný přístup k romské problematice.¹³⁷

Přestože se od roku 1989 snažila federativní vláda a po roce 1993 i vláda České republiky o řešení romských záležitostí, zůstala většina koncepčních řešení nerozpracovaných. První zásadní změna přišla až v roce 1997. Početnější migrace Romů do zahraničí (Kanada, Velká Británie) v roce 1997 a zejména následná zahraniční kritika na adresu České vlády podnítila vznik tzv. Bratinkovy zprávy o situaci romské komunity. (P. Bratinka byl předsedou Rady pro národnosti a situaci o romské menšině předložil vládě ke schválení a k přijetí příslušných úkolů.) Zpráva obsahovala především popis situace romské menšiny a mapovala její problémy z perspektivy politiky. Zároveň se ve zprávě požadovala aktivní účast romských reprezentací na formulování a realizaci opatření přijatých státem, která by vyústila ve změnu celkové situace Romů v České republice. Usnesení vlády k této zprávě čítá více než 40 bodů, které představují skutečně komplexní souhrn opatření, která mají za cíl zlepšit postavení Romů ve většinové společnosti. Opatření se týkala všech sfér veřejného života: školství, sociálních věcí a práce, oblasti prevence kriminality, kultury, průmyslu a obchodu. Počátkem roku 1998 byla vytvořena „Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity“, která měla sloužit jako poradní orgán vlády. Změna vlády v závěru roku 1997 odstartovala opětovné hledání řešení namísto kontinuálního rozšiřování předchozích informací. Meziresortní komise soustředila svoji činnost na řešení aktuálních problémů jednotlivců, jednotlivé případy diskriminace a rasového násilí.¹³⁸

Do řešení záležitostí romské komunity se od roku 1998 aktivně zapojují i romští představitelé, kteří jsou zapojeni do činnosti vrcholných orgánů státu a fungují převážně jako odborní referenti a poradci. Největší zastoupení Romských reprezentantů je v Meziresortní komisi pro záležitosti romské komunity.

Navzdory podrobnému rozpracování úkolů v tzv. Bratinkově zprávě a následným usnesením vlády je nutné konstatovat, že stále chybí dlouhodobá systémová strategie státu v řešení záležitostí Romské menšiny. Absence principů praktických řešení ze strany vládních orgánů zpomaluje účinnost jednotlivých opatření

137 SULITKA, A., pozn. 130, s. 234

138 SULITKA, A., pozn. 130, s. 236, 237

přijatých vládou. Od roku 1989 je zřejmá snaha o vytvoření celkové koncepce politiky státu k romské menšině. Měníci se vedoucí struktury státu v průběhu 90. let narušovaly kontinuitu věcného hlediska možných řešení předchozích vlád. Snížená schopnost orgánů veřejné správy jednat systematicky a podnikat opatření vedoucí ke zlepšení situace při řešení romských záležitostí, je důsledkem nemožnosti opřít jednotlivé kroky o základní koncepční východiska.¹³⁹

13. Současnost

Zevrubný popis současné situace Romů v České republice by vzhledem k nesmírné komplexnosti tohoto tématu několikanásobně překročil rozsah této práce a není ani jejím cílem. Proto se následující kapitoly pokusí soustředit na nejvýznamnější změny ve způsobu života a v sociálním postavení Romů, které jsou v přímém kontrastu s pojetím tradičních hodnot Romů, tak jak byly v této práci popsány dříve.

13.1 Integrovaná politika

Jak se ukázalo v průběhu druhé poloviny 20. století, hlavním problémem vytvoření koncepce úspěšné integrační politiky je nedostatek informací, které by objektivně mapovaly kulturní, hospodářskou a sociální situaci Romů. Naprosto nedostačující jsou informace o vývoji školních výsledků romských dětí, postojích Romů k současné situaci i do budoucna. Jako příčina nedostatku takovýchto informací je uváděn zákaz shromažďování etnicky specifických informací.¹⁴⁰

Většinová populace také nebyla podrobena žádnému cílenému zkoumání, které by umožnilo vznik koncepce pro překonávání xenofobních tendencí a snížení projevů otevřeného rasismu. Další překážkou v integračním procesu je minimální kooperace státu s experty z akademických kruhů, což přirozeně vede k tomu, že prakticky neexistuje propojenost státní administrativy a výsledků akademického bádání. Také schopnost romské menšiny přijmout integrační politiku je oslabená a to především v důsledku rozostřené etnické identity, která je výsledkem historického vývoje romské menšiny. Genocida většiny Romů žijících na území Čech a Moravy za II. světové války, imigrační vlny Romů ze Slovenska a období násilné asimilace a v neposlední řadě oslabení funkce romského jazyka jakožto nositele a zprostředkovatele romské kulturní

139 SULITKA, A., pozn. 130, s. 228-241

140 GABAL, I. Zahraniční inspirace k integraci Romů. In: *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, ISBN 80-902260-7-8. S 85-90

identity zcela dezintegrovaly historické a kulturní sebeuvědomění Romů.¹⁴¹ Vytvoření skutečně fungující koncepce integrace Romů tak v současné době naráží na zkrslené představy o vnitřní struktuře romské menšiny, která je silně fragmentovaná a v žádném případě netvoří homogenní celek. Romská menšina vykazuje teritoriální nesourodost a dala by se spíše charakterizovat jako společenství lokálních komunit s odlišným historickým a migračním pozadím. Není tedy možné snažit se uplatňovat obecnou integrační strategii bez zevrubné znalosti etnické dynamiky.¹⁴²

Neexistence cílů v oblasti integrace Romů nebo alespoň rámcové představy, v jakém časovém horizontu by mělo být cílů dosaženo, je rovněž významnou překážkou v řešení situace. Samotná romská reprezentace dnes hledá možnosti integrace zejména s důrazem na vzestupnou mobilitu romských dětí, ale cílová představa jim také chybí. Obavy z xenofobních a netolerantních nálad voličů pak doslova svazují politikům ruce a právě vize koncepce v oblasti lidských práv by byla perspektivou, která by dala veřejnosti naději na pozitivní řešení.¹⁴³

13.2 Demografický vývoj

Sledované ukazatele demografického vývoje romské populace v České republice jsou velmi specifické a přímo závislé na postupném zvyšování sociální a ekonomické úrovně a zlepšování úrovně vzdělanosti Romů. Nižší úroveň vzdělání a s tím související vysoká nezaměstnanost, často nedostačující bytová situace a nižší průměrné příjmy jsou problémy, jejichž účinné řešení by v budoucnu přispělo ke zvýšení celkové životní úrovně Romů a přizpůsobení jejich demografického chování.¹⁴⁴

Na základě předběžných výsledků Sčítání lidu domů a bytů provedeného Českým statistickým úřadem v roce 2011 se k romské národnosti přihlásilo 5 199 Romů.¹⁴⁵ V roce 2001 se k romské národnosti přihlásilo na 11 746 Romů, což je výrazně

141 GABAL, I., pozn. 140, tamtéž

142 GABAL, I., pozn. 140, tamtéž

143 GABAL, I., pozn. 140, s. 90

144 LANGHAMROVÁ, J. a Tomáš FIALA. Současná charakteristika romské populace a projekce vývoje do roku 2050. In: JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Romové a cikáni--neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008, s. 96-122. ISBN 8073351196. DOI: 978-80-7335-119-9. S. 119

145 První předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011: Česká republika. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. [Http://www.czso.cz](http://www.czso.cz) [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné http://notes2.czso.cz/cz/slodb2011/cd_slodb2011_11_12/cr.html

méně, než tomu bylo v roce 1991, kdy byl výsledný počet 32 903. Je vůbec možné z těchto údajů vyvodit nějaké závěry? Předně je třeba říci, že výsledky Sčítání lidu jsou všemi odborníky na romskou situaci považovány za silně podhodnocené. Poslední věrohodné údaje poskytují evidence národních výborů z roku 1989, které uvádějí 145 000 Romů žijících v té době v České republice. Tato evidence romských obyvatel je považována za nejpřesnější.¹⁴⁶ Současné odhady počtu romských obyvatel v České republice uvádí více než dvacetkrát vyšší čísla. Jisté je, že je od roku 1990 prakticky nemožné sledovat skutečný počet Romů žijících, protože od tohoto roku se nevede evidence Romů národními výbory. Odhady katedry demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy uváděly, že na přelomu tisíciletí by mělo v České republice žít 200 000 - 250 000 Romů. Z předchozího je patrné, že výsledky sčítání lidu jsou pro objektivní demografický obraz romského obyvatelstva u nás prakticky nepoužitelné.¹⁴⁷

Následující závěry nevychází z dat o celé romské populaci, ale z údajů zjištěných o Romech, kteří se přihlásili k romské národnosti při sčítání lidu v roce 1991 a 2001. Romové vykazují nižší úroveň vzdělání a s tím související nižší kvalifikaci, která vede k obtížím se získáváním zaměstnání. Úroveň nezaměstnanosti a současně extrémní chudoba je v romské populaci vzhledem k výše uvedeným příčinám nepoměrně vyšší než u majoritní společnosti. Je možné, že skutečná vzdělanost Romů je vyšší, než ukazují data ze sčítání lidu a to proto, že se právě Romové s vyšším vzděláním nehlásí k romské národnosti.¹⁴⁸

Zásadní odlišnosti romského obyvatelstva od majoritního obyvatelstva jsou ve věkové skladbě. Romská populace představuje tzv. progresivní typ populace, ve kterém velké procento zaujímá vysoký podíl dětí a na druhé straně velmi nízký podíl starých osob. Pro populaci České republiky je v současné době typické spíše stárnutí obyvatelstva a takový typ populace se označuje jako tzv. regresivní typ. V romské populaci ve srovnání s populací České republiky nadále přetrvává vyšší porodnost.¹⁴⁹

13.3 Současná romská rodina

Z následujícího textu vyplývá, že výchova v romské rodině má svá specifika, která i v současnosti stojí na tradičních základech.

146 LANGHAMROVÁ, J. a Tomáš FIALA.pozn. 144, s. 98, 99

147 LANGHAMROVÁ, J. a Tomáš FIALA.pozn. 144, s. 100

148 LANGHAMROVÁ, J. a Tomáš FIALA., POZN. 144, S. 102

149 LANGHAMROVÁ, J. a Tomáš FIALA., POZN. 144, S. 105 - 107

Romská nukleární rodina se vyznačuje větším počtem dětí, než je obvyklé u většinové populace. Tento fakt je dán především přetrvávající hodnotou, kterou jsou v tradiční romské kultuře právě děti. Pojem nukleární rodiny je v romském pojetí poněkud obtížnější, protože smysl pro pospolitost stírá pomyslné hranice nukleární rodiny. Romové považují za nejbližší rodinu mnohem větší počet vzdálených příbuzných, než je tomu u majoritní společnosti. V současné době ačkoli žijí jednotliví členové rodiny na různých od sebe velmi vzdálených místech republiky, je každý z nich kdykoli vítán u svých příbuzných, kteří se snaží hosta náležitě uctít i za cenu vlastního zadlužení. Podobný vzorec se týká poskytování dočasného bydlení. Známkou oslabení této výše zmíněné rodinné solidarity v současnosti je umístování zdravotně či mentálně postižených jedinců do ústavní péče a umístování dětí do dětských domovů. Tyto jevy jsou negativními důsledky asimilace a silných sociálních tlaků, při kterých dochází ke ztrátě hodnot, které tvoří podstatu romství.¹⁵⁰

Jak již bylo zmíněno, jednou ze základních hodnot romství je smysl pro pospolitost a dodržování tradičních norem chování ve všech oblastech rodinného života. Výchova dětí v romské rodině je založena na předávání těchto hodnot, což je v přímém rozporu s požadavky současné společnosti, která klade důraz na individualitu a úspěch jedince. Ačkoli význam vzdělání nezpochybňují ani sami Romové, je vystudování střední či vysoké školy a snaha realizovat se v netradiční profesi vnímána jako oslabení solidarity vůči rodině. Rodina nemotivuje dítě k samostatné činnosti, protože každá individuální činnost je nežádoucí. Tento prvek výchovy v romské rodině je v kontrastu s požadavky většinové společnosti, která klade důraz na osobní odpovědnost a samostatné rozhodování. Rozhodování v romské rodině je věcí celku a jeho výsledek je pro všechny závazný.¹⁵¹

„Rodinná výchova v romských rodinách vychovává jedince na rodině celoživotně závislé, materiálně i psychicky, brání jejich individuaci a osamostatnění. Výsledek této rodinné výchovy je nazýván romství a je Romy považován za to nejcennější, co mají. Všechny prvky romské kultury jsou v tomto romství obsaženy a tvoří nedílný komplex.“¹⁵²

150 SEKYT, V., pozn. 71, s. 197, 198

151 SEKYT, V., pozn. 71, s. 199

152 SEKYT, V., pozn. 71, s. 207

13.4 Romství

Hodnoty romství, popsané dříve v kapitole o tradičním způsobu života Romů jsou v naprostém rozporu s předpoklady úspěchu v současné společnosti. Dnešní společnost vyznává hodnoty formálního vzdělání, flexibility, schopnosti přesné komunikace, kvalifikace, sebevědomí, nezávislosti na jiných i na systému, osobní odpovědnosti, schopnosti hospodařit s penězi, dodržování společenských pravidel a zákonů.¹⁵³

„...romství dnes není vázáno na antropologický typ a v českých zemích dokonce ani na romský jazyk. Romství českých Romů není spojeno s kočovným způsobem života jako u Romů v západní Evropě nebo před lety u našich Olašských Romů. Vývoj posledních let ukazuje, že celá řada prvků romství... se u některých v českých zemích žijících romských rodin oslabuje, až ztrácí, aniž by se současně ztratilo romství těchto rodin. Romství utváří Romové, ale na jeho utváření se podílí i situace, jaká je v majoritní společnosti. Některé prvky romství mohou být majoritě sympatické, neboť v její kultuře absentují nebo jsou oslabeny, jiné prvky romství majoritu iritující, ale představa, že je možno do toho složitého systému zasahovat zvenčí, je naivní. Direktivní zásahy zvenčí dokáží kulturu zničit, ale nikdy jen změnit podle předem promyšleného plánu.... Rodina ve snaze udržet si romství svých členů jim brání v dosažení úspěchu v české společnosti a bez tohoto úspěchu v české společnosti se rodiny propadají do chudoby, ta narušuje jejich solidaritu, která je základem romství. Tak se snaha uchovat si romství (bez sebemenších změn a za každou cenu) obrací právě proti romství.“¹⁵⁴

Současnou romskou rodinu, která stojí na tradiční rodinné hierarchii a hodnotách pospolitosti, postihují podobné negativní společenské jevy (jako je obecně vyšší rozvodovost, různé druhy závislosti a postupné zadlužování rodiny), jako je tomu u rodin většinové populace. Zhoršená schopnost adaptovat se podmínkám současné společnosti netkví ani tak ve výchově a ve snaze udržovat některé prvky tradičního způsobu života, ale v sociálním vyloučení.

Následující kapitoly se soustředí na zmapování jevů, které v souvislosti s romským obyvatelstvem v České republice vystupují nejvíce do popředí. Na tomto

153 SEKYT, V., pozn. 71, s. 212

154 SEKYT, V., pozn. 71, s. 216, 217

místě je nutné zdůraznit, že část problémových charakteristik nezahrnuje u nás žijící romskou populaci obecně, ale je věcí jen určité její části.

13.5 Sociální vyloučení

Pojem sociální vyloučení, který v podstatě nahradil výraz „chudoba“ se začal (nejen) v České republice používat v 80. a 90. letech a to zejména proto, že lépe vystihuje současně ekonomickou nedostatečnost i kvalitu sociálních vztahů. *“Termín značí situaci, kdy člověk, rodina, domácnost, společenství nebo celá subpopulace jsou vyloučeny z určitých sociálních vztahů a interakcí a z provozu sociálních institucí, které jsou přístupné většině společnosti.”*¹⁵⁵

U sociálně vyloučených Romů hraje jejich romství důležitou roli. Život Romů je negativně ovlivňován faktem, že jsou svým okolím za Romy považováni. Jednání lidí a celých institucí na základě jejich vlastního a nutno podotknout ne vždy správného pochopení, kdo je vlastně Rom, zasahuje do všech sfér života Romů. Xenofobní chování, předsudky a projevy rasismu jsou častým jevem, se kterým se Romové setkávají při jednáních s pracovníky veřejné správy. *„S někým, kdo je považován za Roma, je nakládáno jako s nepřizpůsobivým (nepracovitým, málo snaživým a podobně), čímž se dostane do situace, kterou není schopen zvládnout, musí se na ni adaptovat a v důsledku se mezi nepřizpůsobivé skutečně zařadí.”*¹⁵⁶

Sociální vyloučení má několik rozměrů: kulturní a sociální, ekonomické, politické a prostorové vyloučení. Ekonomické vyloučení jako důsledek vyloučení z trhu práce je zásadním prvkem sociální exkluze Romů v naší republice a přímo vede ke zhoršení dalších problémů ve všech dimenzích sociálního vyloučení. Příčiny ekonomické exkluze mohou být různého charakteru. Může jít o nedostatečnou kvalifikaci na straně žadatele o práci nebo neochota zaměstnávat specifické skupiny obyvatel. Sociální vyloučení provází předsudky a užívání negativních stereotypů, které upozorňují na určité znaky jedince nebo celé skupiny. Prostorové vydělení od majoritní společnosti a vznik ghett, ve kterých se koncentrují sociálně patologické jevy, znevýhodňuje Romy v mnoha ohledech. Typické znaky těchto prostorově vyloučených lokalit jsou: zhoršená dostupnost služeb, slabá sociální organizace, nevyhovující hygienické podmínky, nižší úroveň škol, omezené pracovní příležitosti v okolí bydliště,

155 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 13

156 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 26

stigmatizování na základě „špatné adresy“, vyšší náklady na bydlení, zvýšený výskyt toxikomanie, kriminality a prostituce. Neúčast Romů na demokratických procesech nebo v extrémním případě vyloučení z občanských a politických práv je příčinou politického vyloučení. Jedním z hlavních ukazatelů kulturního a sociálního vyloučení je úroveň vzdělání, protože získávání předpokladů k dosažení určitého sociálního postavení je do značné míry ovlivněno právě úrovní dosaženého vzdělání.¹⁵⁷ V neposlední řadě je významnou složkou sociálního vyloučení uspořádání sociálních vazeb. Rodina a blízcí přátelé představují tzv. primární vazby, které jsou těsné (osobní). Sekundární vazby jsou formální, zprostředkované a volnější nežli vazby primární. Jde například o vazby, ze kterých jedinec může získat informace o volných pracovních místech, vzdělání atd. Skupiny sociálně vyloučených obyvatel mají často narušeny obě tzv. sítě sociálních vazeb, nicméně systém sekundárních vazeb bývá narušen větší měrou.¹⁵⁸

13.6 Bydlení

Klíčovým problémem sociálního vyloučení je vznik území, která jsou osidlována sociálně vyloučenými Romy na místech do určité míry izolovaných od majoritní společnosti. V českých městech se v průběhu 90. let stupňoval tlak na odchod nejchudších obyvatel z center měst na periferii. Státní byty postupně přešly do vlastnictví obcí, jejichž zastupitelstva rozhodují o nájmu, či pronájmu těchto bytů. Obecní byty jsou přidělovány na základě obecní vyhlášky a žadatelé musí splnit určitá kritéria, jejichž formulace často přímo diskvalifikuje romské žadatele. Příkladem takových kritérií je počet dětí, nezadluženost nejbližších příbuzných nebo čistý trestní rejstřík.¹⁵⁹

Za jeden z nejvážnějších sociálních problémů je považována praxe jednotlivých obcí, kdy obce vytlačují rodiny s nejnižšími příjmy do izolovaných lokalit. Takovéto lokality jsou často označovány jako bydlení pro „neplatiče“ nebo pro „nepřízpůsobivé osoby“. Stává se, že tzv. bydlení pro neplatiče může být finančně náročnější než v normálním bytě, který je ovšem pro Romy nedostupný, protože nemají dostatek prostředků na zaplacení zálohy na nájmem nebo pronajímatel nechce uzavřít

157 TOUŠEK, Ladislav. Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In: JAKOUBEK, Marek. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s.288-319. ISBN 80-86898-76-8. S. 310-313

158 NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 223 s. ISBN 80-717-8741-8. S.34

159 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 28, 29,

smlouvu z rasových důvodů. Je jisté, že vytváření sociálně vyloučených lokalit zhoršuje situaci lidí, kteří se zde ocitnou a zároveň zhoršuje jejich schopnost a ochotu dodržovat jakékoli právní normy nebo sousedské vztahy. Své místo zde nalézají vzorce chování, které jsou mimo prostředí sociálně vyloučené lokality považovány za nepřijatelné. Lidé zde žijící se dostávají do bludného kruhu, kdy si zvyknou na specifický způsob života, což jim později znemožňuje adaptaci na normální prostředí města.¹⁶⁰ Hlavním nebezpečím souvisejícím se vznikem vyloučených lokalit je, že se tyto postupně změní na uzavřená, sociálně izolovaná ghetta, ve kterých žijí jejich obyvatelé z donucení a ve vzájemném nepřátelství s okolím ghett.¹⁶¹

Současná bytová situace Romů žijících v realitě sociálního vyloučení přímo souvisí s paternalistickou politikou státu v období před rokem 1989. Sociální ochrana vztahující se na všechny obyvatele, důraz na to, aby Romům byla zajištěna kultura bydlení a nízké nájemné, učinily většinu romské populace přímo závislou na paternalistické asimilační politice. Navzdory tomu, že si Romové uvědomují zcela opačný přístup dnešní tržní ekonomiky, žijí v přesvědčení, že pokud není v jejich silách postarat se o vlastní bydlení, mělo by být věcí státu jim bydlení zajistit. Hrozba vystěhování z bytu jako nástroj represe při neplacení nájemného není reálná, protože lidé, kteří mají smlouvu na dobu neurčitou a neplatí nájemné většinou bez jakýchkoli postihů, bydlí dál.¹⁶²

13.7 Nezaměstnanost

V kapitole o tradičním způsobu obživy byla zmíněna celá řada řemesel, jejichž vykonáváním se Romové v minulosti živili. Postupná industrializace a zánik většiny soukromých zemědělců (po roce 1948), na jejichž existenci byli romští řemeslníci víceméně závislí, vedl k pozvolnému vymizení romských řemesel. Představa, že se vykonávání řemesel mezi romskou populací opět obnoví, by byla lichá a to zejména z důvodu nízké poptávky po specifických produktech a také z důvodu dlouho zaniklé tradice předávání řemeslných dovedností z otce na syna.¹⁶³

160 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 27, 28

161 FRIŠTENSKÁ, Hana. Romové ve městě - společné bydlení. In: VÍŠEK, Petr. *Romové ve městě*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 2002, s. 49-68. ISBN 80-86484-01-7. S. 50

162 UHLOVÁ, S. Dopady asimilační politiky vůči Romům z období reálného socialismu jako jeden z faktorů současného vytváření enkláv sociálně vyloučených obyvatel. In: JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 230-247. ISBN 80-86473-83-X. S. 242-243

163 KAPLAN, P., pozn. 106, s. 353, 354

Nezaměstnanost, přesněji dlouhodobá nezaměstnanost, je jednou z nejvýznamnějších příčin sociální exkluze Romů. Migrace Romů do České republiky před rokem 1989 byla migrací do hlavních průmyslových oblastí, která nabízela dostatek pracovních míst pro nekvalifikované jedince. Porevoluční tržní hospodářství a privatizační politika tehdejší vlády měla největší dopad právě na nekvalifikované pracovníky.¹⁶⁴ Převážná část romské populace tak dnes žije v krajích s velmi omezenými pracovními příležitostmi, a tudíž s vysokou mírou nezaměstnanosti. Nízká úroveň dosaženého vzdělání často předurčuje romské uchazeče o práci k poptávce po zaměstnáních, kde není vyžadována kvalifikace. Současná situace tomuto stavu zrovna nenahrává, protože právě potřeba nekvalifikované pracovní síly je nejmenší. Dlouhodobě nezaměstnaní Romové jsou na svou nezaměstnanost „adaptovaní“ do té míry, že jsou odvyklí pravidelnému režimu, jejich sebevědomí je nízké a tudíž není v jejich silách se na trhu práce efektivně prosadit.¹⁶⁵ Takto dlouhodobě nezaměstnaným chybí tzv. sociální sítě, které by jim mohly dopomoci k získání zaměstnání. Častou příčinou nezaměstnanosti je také etnicky motivované, diskriminující chování ze strany zaměstnavatele vůči Romům.¹⁶⁶

Nakumulování výše uvedených příčin nezaměstnatelnosti Romů, jako je dlouhodobá nezaměstnanost, nízká kvalifikace a nefunkční sociální sítě, vede k postupnému nárůstu skupiny nezaměstnaných Romů a vede ke vzniku ekonomické segregace.¹⁶⁷

13.8 Nelegální práce, dluhy a lichva

Zadluženost romských rodin je dalším podstatným rysem sociálního vyloučení a je důvodem, pro který Romové upřednostňují vykonávání tzv. černé práce namísto legální. Vysvětlení je prosté, protože příjmy z práce načerno nemohou být zabaveny, představují navýšení měsíčního příjmu a příjem za odvedenou práci je okamžitý. Nevýhodou je možnost sankcionování nelegálního pracovníka vyřazením ze systému sociální pomoci. Práci načerno si přivydělávají jedinci, kteří většinou zároveň pobírají sociální dávky. Mezi nelegální činnosti nejčastěji patří výkopové, stavební, zednické

164 SIROVÁTKA, Tomáš. Zaměstnanost a materiální podmínky života Romů. In: NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, s. 155-161.

ISBN 80-7178-741-8. S. 157

165 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 41, 42

166 SIROVÁTKA, T., pozn. 164, s. 157

167 KAPLAN, P., pozn. 106, s. 363

práce, demoliční a úklidové práce, sezónní brigády, mytí oken, pomocné práce v supermarketech. Pro práci načerno je charakteristické ústní dojednání dohody s tím, že odměna za práci není žádným způsobem zaručena. Mezi další činnosti, které nahrazují příjem ze smluvně vázané činnosti, patří provozování hudby na zábavách, podomní prodej, sběr kovů (železa, mědi), sběr hub a lesních plodů. Ke zcela specifickým nelegálním činnostem patří prostituce. Vykonávání ilegálních činností podporují i někteří zaměstnavatelé, kterým se vyplatí zaměstnat pracovníka načerno, protože za něj pak nemusí být odváděny peníze na zdravotní a sociální pojištění. Pro sociálně vyloučeného Roma představuje legální pracovní poměr zvýšené náklady na dopravu, stravování a potřebu zajištění péče o děti. Legálně pracovat se za takovýchto podmínek v zásadě nevyplatí.¹⁶⁸

Hlavními příčinami rostoucího zadlužení v sociálně vyloučených lokalitách jsou nedoplatky na nájemném, na zdravotním pojištění, pokuty a nedoplatky za energie. Mnoho rodin využívá služeb lichvářů a tím se postupně dostává zcela do jejich vlivu. Půjčování peněz od lichvářů za extrémně nevýhodných podmínek (úroky až 100% za měsíc) vede k neschopnosti rodin půjčky splácet a dostává je do situace, kdy je pohledávka násilně vymáhána a kdy dávky sociální podpory jsou beze zbytku používány k úhradě pohledávek lichvářovi. Systém lichvy je nastaven tak, aby docházelo k opakovanému splácení enormně vysokých úroků a následnému vypůjčování dalších a dalších částek. Klienti lichvářů se tak dostávají do koloběhu, ze kterého lze jen těžko vystoupit.¹⁶⁹

13.9 Sociální dávky

Kromě dříve uvedených důvodů neúspěchu Romů na trhu práce hraje svou roli také prostá nepotřeba pracovat, protože systém sociálních dávek se stal hlavním pravidelným zdrojem příjmů. Dávky sociální pomoci byly původně zamýšlené jako dočasná podpora v hmotné nouzi a ne jako trvalý zdroj příjmů.¹⁷⁰ Nízká kvalifikace umožňuje vykonávání hlavně pracovních činností pomocného, sezónního charakteru

168 HAJSKÁ, M. a Ondřej PODUŠKA. Práce načerno jako forma adaptace na sociální vyloučení. In: JAKOUBEK, Marek. *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 136-155. ISBN 80-86898-76-8. S. 136, 141-145

169 NIEDERLE, P. Zadlužení, sociální dávky a sociální práce. In: VÍŠEK, Petr. *Romové ve městě*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 2002, s. 110-121. ISBN 80-86484-01-7. S. 113

170 MORAVEC, Š., pozn. 1, s. 42, 43

s nepravdělným příjmem. Sociální dávky pak často vyrovnávají výkyvy v příjmu a pomáhají udržovat nízkou, ale v zásadě stabilní životní úroveň Romů.¹⁷¹

Příčiny tohoto stavu je nutné hledat v uvolnění integračních tlaků normalizační politiky po roce 1989. Porevoluční reformy snížily dohled státu v oblasti sociální politiky a nahradily jej požadavkem osobní participace občanů na jejich vlastním životě. Významnou roli v tom hrálo zavedení pojistných systémů, založených na pravidelném přispívání a následném vyplácení v případě nezaměstnanosti. Část romské populace z těchto systémů „vypadla“, začala si hledat jiný způsob života s odlišným využíváním sociálních systémů a stala se na sociálních systémech závislou. Čerpání sociálních dávek jakožto hlavního zdroje příjmů zvyšuje společenskou nevraživost majoritního obyvatelstva vůči Romům, protože sociální dávky jsou výsledkem přerozdělování příspěvků ostatních občanů - daňových poplatníků.¹⁷²

Role rodiny v souvislosti se snahou získat zaměstnání a zapojit se do sociálních pojistných systémů, které stát nabízí, je neméně významná. Solidární síť, jež Romové v rámci rozšířených rodin udržují, fungují jako pojistka při nedostatku prostředků k udržení chodu rodiny. Půjčování peněz v dobách nouze, poskytnutí jídla či bydlení příbuzným je přirozeným jevem, na kterém je romská rodina založena. Rovnostářské rozdělování příjmů, kdy výsledky práce užívají všichni, ale úsilí na jejich získání vynaložené nikoli, nemotivuje členy rodinných sítí k získání práce. Stupeň chudoby jednotlivých rodin je tak vysoký, že jakýkoli výkyv příjmů by bez pomoci příbuzných vedl k propadu na úplné sociální dno. Sociální dávky často svoji pojistnou funkci neplní z různých důvodů. Hlavním důvodem je jeho složitost, neprůhlednost a časté organizační změny. Dalším neméně významným důvodem výkyvů sociálního systému, je závislost na osobních názorech a zkušenostech úředníků, kteří přichází s rodinami přímo do styku. Úředníci nemají žádné informace o faktické situaci rodiny, a tak jsou jejich rozhodnutí více méně nahodilá. Ze strany Romů často dochází k manipulaci s údaji o počtu členů v domácnosti ve snaze zvýšit celkové příspěvky. Následné rozpory pak mohou vést až k pozastavení dávek. V tomto případě je funkce rodiny zajištěná solidární sítí zcela nezbytná. Rodinné vztahy však vedou k nižší motivaci zvyšovat své příjmy vlastním úsilím.¹⁷³

171 KAPLAN, P., pozn. 106, s. 364

172 KAPLAN, P., pozn. 106, s. 382

173 HŮLOVÁ, K. a Jakub STEINER. Romové na trhu práce. In: JAKOUBEK, Marek. "Romové" v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 91-135.

13.10 Vzdělání

Provázanost rodinných vztahů a vytváření solidárních sítí v rámci širšího příbuzenstva je pozůstatkem tradičních rodových vazeb Romů a musí nutně vést k opětovnému zmínění hodnoty romipen – romství. Výchova k romství byla v rodinách základním vzděláním, kterého se dostalo dětem. Tato výchova směřovala k úctě k romskému jazyku, úctě ke všem členům rodinného společenství, solidaritě, pohostinnosti, cti, slušnosti, schopnosti odpouštět. Romské dítě výchovou k romipen získalo všechny potřebné kompetence k úspěšnému životu v rámci romského společenství. Všechny uvedené kompetence jsou ale do zcela odlišného majoritního sociokulturního prostředí nepřevoditelné. Většinová společnost, jak už bylo několikrát zmíněno, vyžaduje určitou úroveň formálního vzdělání, podle které se pak hodnotí úspěšnost jedince.

Úroveň vzdělání u Romů je v porovnání s majoritním obyvatelstvem nižší. Nízké vzdělání a nedostatečná kvalifikace jsou hlavními příčinami neúspěchu Romů na trhu práce.¹⁷⁴ Většina Romů si uvědomuje, že bez vzdělání není možné v „gadžovské“ společnosti uspět a institucionální vzdělání se stává jakousi novou hodnotou. Bohužel, nejmladší generace Romů se ocitají v jazykovém a kulturním vakuu v důsledku potlačování romského jazyka a to jak ze strany pedagogů, sociálních pracovníků i veřejnosti, tak i ze strany samotných Romů.¹⁷⁵

Dřívější praxe automatického zařazování romských dětí do zvláštních škol byla příkladem otevřené diskriminace. V současné době školy začaly vytvářet tzv. komunitní atmosféru, která podporuje romské žáky. Zřizování přípravných ročníků a zaměstnávání romských asistentů v mnoha lokalitách přeměrovalo romské děti ze zvláštních škol do běžných základních škol. Zvláštní školy se postupně zbavily překážek, které bránily jejich absolventům pokračovat v dalším studiu. Komunitní a zvláštní školy spojuje otevřený přístup k romským žákům, ale také nekonkurenceschopnost jejich absolventů na trhu práce, která je způsobena hlavně nízkými nároky na kvalitu výuky. Samotní rodiče nedokáží rozpoznat nižší kvalitu výuky na těchto školách a nejsou tak motivováni k hledání škol s vyššími nároky.¹⁷⁶ „*Zatímco většina Neromů má vzdělané známé s vysokými příjmy, Romové ne, a tak se jim nedostává přímé zkušenosti*

ISBN 80-86898-76-8. S. 92-94

174 HŮLOVÁ, K. A. Jakub STEINER., pozn. 173, s. 95

175 HÜBSCHMANNOVÁ, M., pozn. 69, s. 26

176 HŮLOVÁ, K. A. Jakub STEINER., pozn. 173, s. 95, 96

*s výhodami vzdělání. Navíc úspěch Romů je se vzděláním spojen mnohem méně než u Neromů; Romové často pracují v šedé ekonomice a ti úspěšní získali své bohatství na základě svých známostí, talentů a osobních kvalit – vzdělání obyčejně nebylo rozhodující. Navíc rodina může příliš vzdělaného příslušníka ztratit. Úspěšný právník může být jen stěží součástí solidární sítě; pokud by nebyl připraven dělit se o většinu svého příjmu se zbytkem své rozsáhlé rodiny, musel by zřetřit všechna rodinná pouta. Jsou-li navíc někteří členové rodiny sociálně deprivováni, je téměř nemožné vytvořit prostředí, ve kterém by mohlo být vzdělání plně využito. Skepse vůči užitečnosti vzdělání je dále prohlubována očekávanou diskriminací na pracovním trhu. Motivace ke vzdělání je z mnoha důvodů nízká, a tak většina romských rodin nakonec segregaci akceptuje. Výjimku tvoří nejméně úspěšnější rodiny snažící se ve společnosti zařadit do střední třídy.*¹⁷⁷

13. 11 Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013

V období po roce 1989 až do současnosti stejně jako v předešlých obdobích se vlády zabývaly situací romské menšiny u nás a pokoušely se vytvořit fungující koncepci začlenění romské menšiny do většinové společnosti. Byla přijata celá řada opatření, která se týkala především oblasti vzdělávání, jehož změny by měly dopad i na přerušování bludného kruhu sociálního vyloučení. Konkrétně šlo o zřizování přípravných tříd, zavádění funkcí asistentů učitele, ustavení funkce romského poradce při okresních úřadech a program podpory terénní sociální práce ve vyloučených romských lokalitách.¹⁷⁸ Na vzniku a realizaci současných programů se podílí Rada vlády pro záležitosti romské komunity, která byla zřízena v roce 1997. Rada projednává a předkládá vládě návrhy, podklady a informace potřebné pro tvorbu účinné politiky státu týkající se Romů. Klíčovými dokumenty Rady je Koncepce romské integrace a Zpráva o stavu romské menšiny v České republice. Tyto dokumenty jsou každoročně předkládány vládě ČR.¹⁷⁹

Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013 je dokument, který schválila vláda v roce 2009 a řeší dlouhodobě oslabené postavení romské populace v české společnosti, které je spojené s určitou mírou diskriminace. Dokument obsahuje

177 HŮLOVÁ, K. A Jakub STEINER., pozn. 173, s. 96

178 NAVRÁTIL, P. a kolektiv., pozn. 158, s.175,176

179 Rada vlády pro záležitosti romské menšiny. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice* v [online]. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/>

návrhy kroků k řešení sociálního vyloučení Romů, které jsou zásadní z celospolečenského hlediska, protože sociální vyloučení romské menšiny vyhrocuje a ohrožuje sociální vztahy a zvyšuje riziko extrémismu v české společnosti. Celkový výčet úkolů a doporučení pro jednotlivé resorty vlády a další zainteresované subjekty jsou uvedeny v Realizačním plánu koncepce romské integrace 2010 - 2013, který je součástí koncepce.¹⁸⁰

Dokument je přístupný na stránkách Vlády ČR, takže následující stručný výčet doporučení a opatření je uváděn pouze pro úplnost. V části zabývající se vzděláním jsou uváděna opatření ke zvýšení zvyšující se vzdělanostní úrovně všech věkových kategorií Romů. Kapitola týkající se zaměstnanosti obsahuje opatření, která by měla zachytit diskriminaci Romů na pracovním trhu a dále navrhuje změny veřejných služeb zaměstnanosti a podporu podnikání v sociálně vyloučených lokalitách. Problematika zadluženosti, které postihuje romskou menšinu, je ošetřena podporováním zvyšování úrovně finanční gramotnosti prostřednictvím finančního vzdělávání na školách. Součástí je i rozvoj sítě bezplatného dluhového poradenství. V části věnované bydlení jsou opatření podporující zvýšení nabídky cenově dostupného bydlení pro rodiny s nízkým příjmem, dále zajištění rovného přístupu k obecnímu bydlení a návrhy řešení dluhů na nájemném. Pro oblast sociální ochrany dokument přesunuje důraz od vyplácení sociálních dávek k poskytování služeb integračního charakteru, které povedou ke stabilizaci životní situace a nezávislosti sociálně vyloučených Romů na sociálním systému. Návrhy a opatření ke zlepšení zdravotní situace řeší snahu o minimalizování rizikového chování Romů a poukazují na provázanost zdravotní, sociální a bytové politiky. Poslední kapitola se zabývá problematikou rostoucího pravicového extremismu namířeného vůči Romům. Dále se zabývá snížením kriminality a efektivním řešením problematiky užívání drog v sociálně vyloučených lokalitách.¹⁸¹

13.12 Vztahy romské menšiny a majoritního obyvatelstva

Vzájemné vztahy Romů a členů majoritní společnosti jsou často silně medializovány a představují klíčový prvek v integraci romské menšiny. Bohužel je negativní postoj k Romům v majoritní společnosti značně zakořeněný. Nutno

180 Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v ..* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-na-obdobi-20102013-71187/>

181 Koncepce romské integrace na období 2010-2013., pozn. 180, tamtéž

podotknout, že současně existuje také historicky daná primární nedůvěra Romů vůči většinovému obyvatelstvu. Odlišnosti mezi romskou menšinou a většinovou společností jsou dány především zcela rozdílnou historickou zkušeností a to i přes to, že soužití většinového obyvatelstva s Romy trvá již několik století.¹⁸²

Rozdílný přístup lze vnímat především ve vztahu k domovu, bydlení, ke komunitě, k obci. Usedlý vztah většinového obyvatelstva k rodnému městu, půdě, ke komunitě, vůči které se vymezuje, je zcela odlišný od historické zkušenosti Romů, kteří vztah k půdě, k obci nemají. Základní kořeny své existence Romové odvozují od svého vztahu k rodu, k celku. Jistě zde hraje roli také historická zkušenost kočování, která vyžadovala neustálý život v pohybu a v provizoriu.¹⁸³

Vzájemné soužití je hodnoceno majoritou i Romy jako problematické tím více, čím častěji dochází ke konfliktům. Obecná hodnocení jsou vyvozována z konkrétních zkušeností, které zásadně formují postoje k lidem. Podstatu problematického soužití s majoritou vidí Romové především v otevřených projevech nesnášenlivosti a rasismu. Majoritní obyvatelstvo zase uvádí některé projevy chování Romů, jako je nepořádek, hluk, neslušné chování. Zároveň je zřejmé, že si obě skupiny uvědomují, že ve společnosti jako takové panují negativní mezilidské vztahy nezávisle na projevech té či oné skupiny.¹⁸⁴

Konflikty a jejich řešení jsou pro Romy způsobem navazování kontaktu a prožívání emocí ve vztahu. Každodenní těsný kontakt a citový život je pro majoritu nepochopitelný, ohrožující, společensky nevhodný a zcela odporující formálnímu společenskému kontaktu, který odpovídá pravidlům etikety, tak jak jí majorita vnímá a snaží se vytvářet. Soudržnost a projevy solidarity v rámci romské menšiny jsou majoritou vnímány pozitivně, leč forma, jak se projevují, je nepřijatelná. Možným vysvětlením je opět vysoký důraz majority na etiketu, která u ní obecně převažuje nad projevy soudržnosti.¹⁸⁵

Vzájemné předsudky a zcela odlišný pohled na kvalitu soužití by se daly vyjádřit konstatováním, že Romům vadí, že je majoritní obyvatelstvo tzv. nemá rádo a majoritě vadí, že Romové žijí odlišným způsobem života, jsou nepořádní a hluční.¹⁸⁶

182 FRIŠTENSKÁ, H., pozn. 161, s. 49

183 FRIŠTENSKÁ, H., pozn. 161, s. 49, 50

184 NAVRÁTIL, P. a kolektiv., pozn. 158, s. 114, 115

185 NAVRÁTIL, P. a kolektiv., pozn. 158, s. 124

186 NAVRÁTIL, P. a kolektiv., pozn. 158, s. 115

13.13 Politická a kulturní emancipace Romů

Pozitivním rysem posledních dvou dekád je výrazné politické a kulturní obrození Romské menšiny. Rada vlády pro záležitosti romské menšiny registruje na 375 romských organizací, převážně občanských sdružení. Pro úplnost této práce budou uvedeny pouze některé subjekty, které se podílí na politické a kulturní emancipaci romské menšiny u nás.¹⁸⁷

Jednou z nejvýznamnějších organizací je obecně prospěšná společnost **Člověk v tísni**, která vytváří programy sociální integrace se zaměřením na sociálně vyloučené lokality. Podporuje vzdělávání v rodinách za pomoci dobrovolných asistentů, kariérní a pracovní poradenství, asistenci v trestním řízení atd.¹⁸⁸ Dalším subjektem je nadace **Nová škola** zabývající se vzděláváním menšin, především Romů.¹⁸⁹ V Brně působí romské středisko **DROM**, které se zabývá mimo jiné zřizováním nízkoprahových center pro děti a mládež a organizuje program Asistence prevence kriminality.¹⁹⁰

Specifické postavení zaujímá Muzeum romské kultury v Brně založené v roce 1991. Na popud doc. Mileny Hübschmannové, významné romistky, byla taktéž v roce 1991 založena Katedra romistiky při Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Milena Hübschmannová také stála u zrodu jediného odborného romistického periodika *Romano Džaniben*, který byl vydáván občanským sdružením stejného jména.¹⁹¹

Do oblasti periodik a elektronických médií podporovaných Radou vlády pro záležitosti romské menšiny patří například časopisy *Romano hangos*, *Romano vod'i*, týdeník *Romano kurko*, časopis pro romské děti a mládež *Kereka* a romské radio *Radio Rota*. Zmínku také zaslouží světový romský festival *Khamoro*, který se každoročně koná v Praze a je finančně podporován vládou České republiky.¹⁹²

187 Rada vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v ..* [online].

Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/nm-roma-6638/>

188 Programy sociální integrace. *Člověk v tísni* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.integracniprogramy.cz/>

189 Nová škola, o.p.s. *Nová škola, o.p.s.* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.novaskola.org/pilot/>

190 DROM: romské středisko. *DROM* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.drom.cz/>

191 *Romano Džaniben*. *Romano Džaniben* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/?c=t>

192 Rada vlády pro národnostní menšiny., pozn. 187

K významným organizacím, které se zabývají situací Romů u nás, patří Demokratická aliance Romů se sídlem ve Valašském Meziříčí (D.A.R.), Společenství Romů na Moravě – vydává noviny *Romano hangos*, *Romea* – provozuje internetový portál *Romea* a vydává časopis *Romano vodi*, Sdružení Dženo – provozuje internetový portál a rádio *Rota*, vydávalo časopis *Amaro Gendalos*, Sdružení *Athinganoi* – sdružuje mladé romské intelektuály, Sdružení dětí a mládeže Romů v ČR – zabývá se sociální asistencí a prací s dětmi a mládeží, *Nevo dživipen* – vydává občasník *Nevo dživipen* a věnuje se vzdělávacím činnostem, Demokratický svaz Romů, Sdružení olšských Romů, Společnost odborníků a přátel Muzea romské kultury Brno.¹⁹³

V oblasti politiky a veřejné činnosti se angažovala Romská občanská iniciativa ČR, jejíž činnost ovšem v roce 2009 zanikla. V roce 2004 byl založen Parlament Romů v ČR, který sdružuje romské osobnosti a zástupce různých romských organizací.¹⁹⁴

Romská politická emancipace se postupně rozvíjela v důsledku neustálého zasahování státu do záležitostí této menšiny. Současná snaha o rovnost s ostatními spoluobčany naráží na vnitřní skupinovou pestrost romské menšiny, která značně snižuje možnost politického sjednocení. Hlavním současným hendikepem romské politiky je slabá základna, která snadno podléhá manipulaci zájmových skupin. Značná část romských organizací zakládá svoji existenci na schopnosti jejich lídrů získat finanční prostředky na svůj chod. Tyto vnější zdroje pak nepřímou zavazují romské organizace k tlumočení cizích zájmů a staví mezi sebou romské organizace do pozice konkurentů. Romská politika také zdůrazňuje rasové hledisko jakožto legitimní faktor, což ji činí izolovanou a slabou.

14. Závěr

Tato bakalářská práce pojednávala o Romech v České republice a o zcela specifickém vývoji jejich sociálního postavení v průběhu 20. a počátkem 21. století. Hlavní pozornost byla věnována popisu tradičního a současného života a hodnot Romů.

Cílem práce bylo, na kontrastu tradičního a současného života a s tím souvisejícím sociálním postavením Romů, ukázat hlavní příčiny změn tohoto postavení. Kapitoly popisující necitlivý a neinformovaný přístup státních orgánů k řešení

193 Rada vlády pro národnostní menšiny., pozn. 187

194 Romské osobnosti a zástupci sdružení založili Parlament Romů. *Romové v České republice* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19852>

problematiky Romů v období normalizace, tak dokazují, že se jedná o jednu z nejvýznamnějších příčin současné, řadou faktorů komplikované situace Romů. Z textu vyplývá, že se v uvedeném období díky soustavnému nabízení různých sociálních výhod a tím vytvoření silné pojistné vazby mezi romskou menšinou a státním sociálním systémem, dále pak manipulováním s fakty i hodnotami, zpochybňováním odlišné kultury Romů, nedůslednými pokusy o integraci romské menšiny, které se uskutečňovaly bez hlubších znalostí zvláštností jejich kultury, učinila ze značné části romského etnika na státě zcela závislá masa, které do značné míry chybí tradiční rodová integrita.

Práce dále odhalila rozpolcený přístup normalizačního období při plnění cílů integrace Romů, kdy oficiální dokumenty hovořily o celospolečenském významu úspěšné integrace, ale praxe byla vzhledem k nadřazenému přístupu státních představitelů zcela jiná a významně ovlivnila i přístup většinové společnosti vůči Romům. Popis současného života Romů ukázal, že byla a nadále je, snaha Romy za každou cenu implantovat do většinové společnosti. Nízká vzdělanostní úroveň činí z většiny Romů jedince závislé na státní sociální pomoci, což je důvodem, pro který Romové představují pro většinovou společnost neužitečnou zátěž, namísto toho, aby jejich kultura byla pro většinovou společnost inspirací a kulturním obohacením.

V úvodu bylo zmíněno, že zvolené téma práce má velmi komplexní charakter a nemůže v žádném případě postihnout všechny jevy, které se v souvislosti s romskou menšinou dostávají do veřejného diskurzu. Z výše uvedeného důvodu nebyla do práce například zahrnuta témata problematiky médií, jakožto jednoho z hlavních zprostředkovatelů informací o romské menšině nebo otázka specifických sociálních patologií postihujících romskou menšinu.

Bakalářská práce by v této podobě mohla posloužit jako obecný, studijní materiál pro učitele základních škol, kteří ve svých předmětech mohou romskému tématu věnovat prostor a pomohou tak u svých žáků přispět ke vnímání situace Romů v České republice v širších souvislostech.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994, 199 s. ISBN 80-706-7395-8.

FRASER, Angus M. *Cikáni*. Překlad Marta Miklušáková. Praha: Lidové noviny, 1998, 374 s. Dějiny národů. ISBN 80-710-6212-X.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů. Člověk v tísní o.p.s.* Praha: Lidové noviny, 2002.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Cikánské písně*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1960.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Můžeme se domluvit*. 1. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta UP, 1993, 117 s. ISBN 80-706-7355-9.

JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Vyd. 1. Praha: BMSS-Start, 2004, 317 s. Sešity pro sociální politiku (Socioklub). ISBN 80-861-4021-0.

KENRICK, D. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. 1. české vyd. Překlad Helena Berková. V Olomouci: Univerzita Palackého, c2003, 79 s. Interface. ISBN 80-244-0589-X.

LACKOVÁ, Elena. ELENA LACKOVÁ. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Vyd. 2. Překlad Milena Hübschmannová. Praha: Triáda, 2002, 270 s. Delfin (Triáda). ISBN 80-861-3847-X.

MIKO, Václav. MIKO. *Skvrna Evropy*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2009, 80 s. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-826-4 (BROŽ.).

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 223 s. ISBN 80-717-8741-8.

NEČAS, Ctibor. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 123 s. Dějiny a kultura, sv. č. 17. ISBN 978-807-3251-512.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Vyd. 1. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, 183 s. ISBN 80-866-2107-3.

Sborníky

JAKOUBEK, Marek a Lenka BUDILOVÁ. *Romové a cikáni--neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008, 342 s. ISBN 80-733-5119-6.

JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-83-X.

JAKOUBEK, Marek. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Editor Tomáš Hirt. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 414 s. ISBN 80-868-9876-8.

JAKOUBEK, Marek a Ondřej PODUŠKA. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-140-2.

Romové v České republice. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999. ISBN 80-902260-7-8.

Romové-reflexe problému: soubor textů k romské problematice. Vyd. 1. Praha: Pastelka, 1997. ISBN 80-902439-0-8.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. ISBN 80-85956-14-4.

VÍŠEK, Petr. *Romové ve městě*. Vyd. 1. Praha: Socioklub, 2002, 143 s. ISBN 80-864-8401-7.

WWW dokumenty

Rada vlády pro záležitosti romské menšiny. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v ..* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/uvod-5779/>

Koncepce romské integrace na období 2010 - 2013. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v ..* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/koncepce-romske-integrace-naobdobi-20102013-71187/>

Rada vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v ..* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády ČR pro lidská práva [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rmm/nm-roma-6638/>

Programy sociální integrace. *Člověk v tísní* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.integracniprogramy.cz/>

Nová škola, o.p.s. *Nová škola, o.p.s.* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.novaskola.org/pilot/>

DROM: romské středisko. *DROM* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.drom.cz/>

Romské osobnosti a zástupci sdružení založili Parlament Romů. *Romové v České republice* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19852>

Romano Džaniben. *Romano Džaniben* [online]. [cit. 2012-04-22]. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/c=t>

